

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**ALİ EL-KÂRÎ'NİN ENVÂRU'L-KUR'ÂN VE ESRÂRU'L-FURKAN
VE EL-CEMÂLEYN Lİ'L-CELÂLEYN İSİMLİ TEFSİRLERİNDE
MÜTEŞABİH AYETLERE YAKLAŞIMI**

YAZAR
YUSUF GÜL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ORHAN İYİBİLGİN

ORDU- 2024

TEZ KABUL SAYFASI

Yusuf GÜL tarafından hazırlanan “**Ali el-Kârî’nin Envâru’l Kur’ân ve Esrâru’l Furkân ve el-Cemâleyn li’l-Celâleyn İsimli Tefsirlerinde Müteşâbih Ayetlere Yaklaşımı**” başlıklı bu çalışma, **29.02.2024** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Prof Dr. Sadık KILIÇ Ordu Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi	İmza
Üye	Dr. Öğrt. Üyesi Orhan İYİBİLGİN Ordu Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi	İmza
Üye	Dr. Öğrt. Üyesi Yusuf YURT Giresun Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yusuf GÜL

ÖZET

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

ALİ EL-KÂRÎ'NİN ENVÂRU'L-KUR'ÂN VE ESRÂRU'L-FURKAN VE EL- CEMÂLEYN Lİ'L-CELÂLEYN İSİMLİ TEFSİRLERİNDE MÜTEŞABİH AYETLERE YAKLAŞIMI

YUSUF GÜL

Eserlerini incelediğimiz Ali el-Kârî yaşadığı dönemde yaptığı çalışmalarıyla ehli islama önemli bir katkı sunmaktadır. İnceleme fırsatını bulduğumuz Envâru'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân ile el-Cemâleyn li'l-Celâleyn isimli eserlerinde Kur'ân-ı anlamaya yönelik çok güzel örnekler sunmuştur. Çalışmamızda bu örneklerden bir bölüm olan Müteşâbih âyetler ele alınmıştır. Öncelikle Muhkem ve Müteşâbih kavramları hakkında bilgilendirme yapılmış, akabinde, müteşâbih âyetler bağlamında ele alınan bu kelimelerin muhtemel manaları aktarılmaya çalışılmıştır. Asıl konuya başlamadan önce tezin ana kaynağını teşkil eden Envâru'l-Kur'an ve Esrâru'l-Furkan ile el-Cemâleyn li'l-Celâleyn eserleri tanıtılmış, bu eserlerin müellifi olan Ali el-Kârî'nin hayatı, ilmi kişiliği, meşhur eserleri hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Akabinde Ali el-Kârî'nin Envâru'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân ile El-Cemâleyn li'l-Celâleyn İsimli eserlerinde müteşâbih âyetleri nasıl yorumladığı aktarılmaya çalışılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması bakımından tefsir alanında yıldızlaşan bazı âlimlerin görüşlerine de bu çalışmada yer verilmiştir. Netice olarak ortaya çıkan bu çalışma ile yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'in anlam bakımından kapalı olan bazı kelimelerinin en doğru şekilde anlaşılması noktasında gelecek nesillere ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Envâru'l-Kur'ân, El-Cemâleyn, Ali el-Kârî, Muhkem, Müteşâbih,

ABSTRACT

BASIC ISLAMIC SCIENCES

THESIS NAME ALİ EL-KÂRÎ'S APPROACH TO MUTASHABIH VERSES IN HIS TAFSİR ENVÂRU'L-QUR'ÂN AND ESRÂRU'L-FURGAN AND AL- JAMALAYN LI'L-JALALAYN

YUSUF GÜL

Ali al-Qari, whose works we have examined, made a significant contribution to the Islamic community during his lifetime with his studies in this field. In his works, such as 'Enwar al-Qur'an' and 'Esrar al-Furqan' as well as 'al-Jamalayn li'l-Jalalayn,' he provided beautiful examples for understanding the Qur'an. In our study, a section of these examples, namely the Mutashabih verses, has been addressed. First, a preliminary explanation about the concepts of Muhkam and Mutashabih has been provided, followed by an attempt to convey the possible meanings of these words in the context of Mutashabih verses. Before delving into the main topic, the main source of the thesis, namely 'Anwar al-Qur'an' and 'Asrar al-Furqan' as well as 'al-Jamalayn li'l-Jalalayn,' has been introduced, along with preliminary information about the author of these works, Ali al-Qari, his life, his scholarly personality, and his famous works. Finally, through observing how Ali al-Qari interpreted the Mutashabih verses in his works 'Anwar al-Qur'an' and 'Asrar al-Furqan' as well as 'al-Jamalayn li'l-Jalalayn,' a dedicated effort has been made to gather together the possible meanings, aiming to shed light on the correct understanding of some of the Qur'an's ambiguous words for future generations. To better understand the subject, the opinions of some prominent scholars in the field of exegesis have also been included in this study. The author's aim with this work is to shed light on the most accurate understanding of some of the closed words of our noble book, the Qur'an, for future generations.

Key Words : Tafsir, Enwar al-Qur'an, al-Jamalayn, Ali al-Qari, Muhkam, Mutashabih

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın konusu, deneysel alışmaların ynlendirilmesi, sonuların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında yapmış olduğu büyük katkılarında dolayı tez danışmanım Sayın Dr. ęr. yesi Orhan İYİBİLGİN'e ve bu srete her trl fedakrlığı gösteren kıymetli eşim Hafize Hanım'a ve hayır dualarıyla bana destek olan tüm dostlarıma en kalbi şükranlarımı sunarım.

Yusuf GL

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ KABUL SAYFASI	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	10
1.1.Araştırmanın Konusu ve Önemi;	10
1.2.Araştırmanın Amacı;	11
1.3.Araştırmanın Planı ve Yöntemi;.....	11
ALİ el-KÂRÎ'nin HAYATI VE ESERLERİ	11
2.1.Yaşadığı Dönemin Genel Özellikleri;	11
2.2.Ali el-Kârî'nin Doğduğu Bölge Horasan;	12
2.3.Ali el-Kârî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği;.....	13
2.4.Ali el-Kârî'nin Tasavvuf Anlayışı;	14
2.5.Eserleri;	15
2.6.Tefsir Alanında Yazdığı Eserler;	15
2.6.1.Envârü'l –Kurân ve Esrârü'l-Furkân;.....	15
2.6.2.el-Cemâleyn li'l-Celâleyn;	16
2.7.Hadis Alanında Yazdığı Eserler;.....	17
2.8.Fıkıh Alanında Yazdığı Eserler;.....	17
2.9.Akâid ve Kelam Hakkında Yazdığı Eserler;.....	17
1.el-Minehu'r-Ravzi'l-Ezher fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber.	17
2.10.Kırâat Alanında Yazdığı Eserler;	17
BİRİNCİ BÖLÜM	17
KUR'AN-DA GEÇEN MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH LAFIZLAR	17
3.1.Muhkem:	18
3.2.Müteşâbih;	19
3.3.1.Lafzî Müteşâbih;.....	21
3.3.2.Manevi Müteşâbih	21
3.3.3.İlk Dönem Din Âlimleri;	22
3.3.4.Sonraki Dönem Din Âlimleri;.....	23
3.3.5.Müteşâbih Lafızların İnzâlindeki Fayda;	23
ALİ EL-KÂRÎ'NİN MANA BAKIMINDAN MÜTEŞÂBİH LAFIZLARA YAKLAŞIMI	25
4.1.İstihza (الاستهزاء);	26
4.2.Mekr (المكر);.....	29
4.3.Ayn (العين);	34
4.4.Vecih (الوجه);	37
4.5.Yed (اليد);	39
4.6.Kabz (القبض);	42
4.7.Sağ El;	43
4.8.Sâk (السَّاق);	44
4.9.Nûr (النور);	47
4.10.Nefis (النفس);	48

4.11.Kürsü;.....	50
4.12.Dâbbe (الصَّبَّة);.....	51
4.13.Berzah (البرزخ);.....	53
4.14.İstivâ (الاستواء);.....	53
4.15.İstihyâ (الاستحياء);.....	55
4.16.Allah'ın Gelmesi;.....	55
4.17.Allah'ın Yakınlığı;.....	56
4.18.Allah'ın Beraberliği;.....	58
5.HURUF-U MUKATTAA	59
KUR'AN'I KERİM'DE SÛRE BAŞLARINDA BULUNAN MUKATTAA	
HARFLERİ	61
5.1. اَلَمْ Elif-Lâm-Mîm	61
5.2. اَلْمَصَّ Elif-Lâm-Mîm-Sâd.....	63
5.3. اَلرَّ Elif-Lâm-Râ	64
5.4. اَلْمَرَّ Elif-Lâm-Mîm-Râ	64
5.6. طَه Tâ-Hâ	65
5.7. طَسَم Tâ- Sîn-Mîm	67
5.8. ق Kâf.....	67
5.9. ن Nûn.....	68
5.10. يَس Yâ-Sîn.....	69
5.11. ص Sâd.....	70
5.12. حَم Hâ-Mîm.....	71
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA:.....	75

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: Bin/ibn
C.	: Cilt
c.c.	: Celle Celaluhu
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

İnsanı yaratan ve ona kalemle yazmayı öğreten, bahşetmiş olduğu ilim kabiliyeti ile onu eşref-i mahlûk kılan ve her çeşit nimetlerle donatan Allah'a hamdolsun. Yüce Allah'ın kâinata rehber olarak gönderdiği sevgili Peygamberi Muhammed Mustafa'ya salat ve selam olsun.

İnzal olmaya başladığı ilk günden itibaren insanoğluna yaratılış gayesini hatırlatan, onu esfeli safilînden alıp âlâ-i illiyyîne çıkararak, Allah'ın kitabında va'd ettiği eşref-i mahlûk ünvanına sahip olmak, ancak ve ancak Yüce Kitabımız Kurân-ı Kerîm'i en doğru şekilde anlamak ve de muktezâsıyla âmil olmaktan geçtiği şüphesiz bir gerçektir.

Bu çalışmamızda Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'in üslup bakımından eşsiz olduğunun bir delili olan, ilim âşıklarının ufkunu aşındıran, müteşâbih ayetlerin muhtemel anlamlarını aktarmaya çalışacağız. Tezimizin ana kaynağını, Ali el-Kârî'nin tefsir alanında kaleme aldığı, Envâru'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân ile el-Cemâleyn li'l-Celâleyn isimli eserleri oluşturmaktadır. Bu eserlerin yanısıra bazı âlimlerin de görüşlerini aktarmak suretiyle çalışmamızın muhteva bakımından zenginleşmesine çaba gösterdik.

1.1.Araştırmanın Konusu ve Önemi;

Müteşâbih Ayetler, Kur'an'ı Kerim'de ilk dönemlerden itibaren tartışmalı konular arasında yer almış bir konudur. Selef âlimleri, bu ayetlere doğrudan iman edip herhangi bir yorum yapmaktan kaçınmıştır. Fakat sonraki dönemlerde farklı mezhep gruplarının ortaya çıkması ve bu ayetleri kendi görüşlerine göre tevil etmeleri, bu ayetlerin ehli-sünnet âlimleri tarafından da yorumlanması zaruretini ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmada asr-ı saâdetten günümüze kadar, Kur'an'ı Kerim'in anlaşılması noktasında yapılan tefsir çalışmalarının bir örneği olan İşârî Tefsir metodu el alınmıştır. Bu bağlamda Yüce Kitabımızın anlaşılması güç olan konuları arasında yer alan müteşâbih ayetler açıklanmaya çalışılmıştır. Genel olarak bu hususta âlimlerin görüşleri aktarılmış, netice olarak, Ali el-Kârî'nin takip ettiği metod, "Envâru'l Kurân ve Esrâru'l Furkân eseri ile el-Cemâleyn li'l-Celâleyn" isimli eserlerinde müellifin, müteşâbih ayetleri nasıl yorumladığı açıklanmıştır.

Dünden bugüne yapılan çalışmalar ne kadar kıymetliyse, bugün de yapılan çalışmalar daha sonraki asırlara ve o asırlarda yaşayacak olan ehli İslâm'a bir ışık olacaktır.

1.2.Araştırmanın Amacı;

Yüce Kitabımız Kurân'ı Kerîm'i anlamak, asr-ı saâdetten günümüze değin müminlerin en öncelikli konuları arasında yer almıştır. Bu hususta her devrin âlimleri Yüce Kitabımızı en doğru şekilde anlatmak için ömürlerini bu işe vakfetmiş, günümüze geldiğinde Kur'an İlimleri adı altında çok geniş bir külliyat önümüze çıkmıştır.

Ne varki içerisinde bulunduğumuz 21.asrın İnsanın, zihnî ve amelî yorgunluğu daha önce hiç olmadığı kadar artmış, bu meşguliyet bugüne değin önümüze sunulan Kur'an' ı Kerim hakkında yazılmış olan nâdide eserlerden istifade etmeyi neredeyse imkânsız hale getirmiştir.

Dolayısıyla geçmişin hazinelerini günümüze taşımak, yolunu ve yönünü şaşırın bugünün müslümanlarına yine geçmişten bir pencere açmak suretiyle yönünü düzeltmek vazifesi dün olduğu gibi bugünde kendisini ilme adanmış bilim adamlarına kalmıştır.

Kur'an-ı Kerim tefsirinde müteşâbih ayetler konusunda sahabe döneminden itibaren farklı izah ve yorumlar yapılmaktadır. Bu konuda genel olarak bir çerçeve çizilememiş her âlim kendi ilmi derinliği doğrultusunda yaklaşım tarzı geliştirmiştir. Bu çalışma ile günümüz İnsanı tarafından, Yüce Kitabımızın en doğru şekilde anlaşılması amaçlanmıştır.

1.3.Araştırmanın Planı ve Yöntemi;

Çalışmamızda ilk olarak Ali el-Kârî'nin biyografisi ve eserleri genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmış, tezimizin ana kaynağını oluşturan Envâru'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân ile, el-Cemâleyn li'l-Celâleyn isimli eserleri hakkında mücmel bir bilgi verilmiştir. Daha sonra Kur'an'ı Kerim'de geçen müteşâbih ayetler bu iki ana kaynak temelinde Ali el-Kârî'nin yaklaşımı ve bazı âlimlerin de görüşleri zikredilmek suretiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

ALİ el-KÂRÎ'nin HAYATI VE ESERLERİ

2.1.Yaşadığı Dönemin Genel Özellikleri;

Ali el-Kârî' milâdî onaltıncı asırda yaşamıştır. Bu dönemde İslam dünyası batıda Orta Avrupa'ya kadar ulaşmış, doğuda ise Ridâniye Savaşı (922/1517) ile Memlûklüler yıkılmış, Suriye, Filistin ve Mısır Osmanlı hâkimiyetine girmişti. Çaldıran savaşı (920/1514) ile de Safevîler hezimete uğratılmış Bağdat Osmanlı topraklarına katılarak doğu tarafından gelebilecek tehlikeler bertaraf edilmiştir. (935/1529).

İran da Safevî'ler Mâverâünnehir'de Şeybânî'ler, Afganistan ve Hindistan topraklarında ise Bâbürlüler yaşamaktaydı. O günün önemli şehirlerinden olan Herat bölgenin merkezi konumundadır. Müellif Ali el- Kârî burada dünyaya gelmiş, ilk ilmi eğitimini bu şehirde almıştır. Yakut el-Hamevî'nin bahsettiği bu şehir o yıllarda Safevîler ile Özbekler arasında sürekli el değiştirmektedir. Ali el-Kârî'nin hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Mekke şehri o dönemde Osmanlı sınırları içerisindeydi.¹

Ali el-Kârî' nin yaşadığı asrın özellikleri, o dönemin tarihi kaynaklarında şu şekilde anlatılmaktadır.

“Zamanımızda tekebbür münkerât ve fesat devam etmektedir. Evvela haksızlıklar gittikçe artıyor, rezaletler durmadan çoğalıyor. Mevkîler ehil olmayanlara veriliyor. İlmi ile amel eden âlimlere salih velilere gerekli tazim ve ihtimam gösterilmiyor. Fitne ve fesat her yerde hatta Haremeyn de bile zuhur etmiştir. Bu fesat hareketleri ifade edilemeyecek hatta tahmin bile edilemeyecek düzeyde çoğalmıştır. Fakat her şeye rağmen Allah dininin koruyucusu ve yardımcısıdır.”

Ali el-Kârî yaşadığı asrın ilim hareketlerinde de karamsar bir bakış açısına sahiptir. Bu hususta şöyle der;

“Yeryüzünde ilmi ile gururlanmayan ve gerçek mânada âlim vasfını almaya hak kazanan bir âlim göremiyorum. Şayet böyle bir âlim varsa o zamanın sâdıkıdır. Ondan ayrılmamak lazım. Böyle bir âlimin ilminden istifade etmek şöyle dursun ona bakmak bile ibadet sayılır. Eğer böyle bir âlimin Çin'in en uzak memleketinde yaşadığını bilseydik bereketi bize ulaşır sîreti ve seciyyesi bizde sirayet eder düşüncesi ile hemen ona koşardık. Fakat heyhat son zamanlarda böyle âlimleri görmek nerede!

Bu gibi âlimler ikbal erbabı ve devlet ahabıdır. Bu gibi ilim ve amel ehli olan zâtlar son zamanlarda munkarız oldular. Hatta zamanımızda bu gibi hasletlerin yok oluşundan dolayı kalbinde hüzn ve esef duyan bir âlime az rastlanır belki de rastlanmaz.”

2.2.Ali el-Kârî'nin Doğduğu Bölge Horasan;

Horasan kelimesi eski farşça da doğu arzı anlamına gelmektedir. Horasan'ın ilk hududu Irak arkasında Azazvar ve Cüveyn bölgesinden başlar. Son hududu Nina, Tancaristan, Gazne, Sicistan ve Kirman'a ulaşmaktadır. Bunlar Horosan'a dâhil değil fakat sınırlarının

¹ Cağfer Karadaş, “Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akîdesine Dönüş Çabası ve Eserleri”, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dergisi, 5/5, (1993), 288.

çevresidir. Horasan Halife Osman (bin affan) zamanında İslam topraklarına katılmıştır. Horasanın en meşhur şehirleri Herat, Merv, Belh ve Neysâbûr şehirleridir.

Herat; Afganistan'ın batı tarafında bulunan önemli bir şehirdir. Eski adı Arya olan bu şehir, Büyük İskender tarafından imar edilmiş ve genişletilmiştir. İslam medeniyetinin en parlak merkezlerinden biri olan Herat, medrese, cami ve ilim merkezleri bakımından oldukça zengin bir kimliğe sahip olmuştur. Buradan birçok âlim ve edip yetişmiş nisbetine "Herevî" denilmiştir. Ahalisi Türk, İranlı, Afganlı, Hindli, İslam milletleri ile Yahudilerden meydana gelir.

Herat 545/1150 tarihinden, 617/1220 tarihine kadar Guriler tarafından yönetilmiş, bilahere Cengiz Timurlenk acemler burayı zabetmişlerdir. 1128/1715 tarihleri arasında Afganlar hüküm sürmüştür. Günümüzde de Afganistan'ın bir eyaleti olarak devam etmektedir. İşte müfessirimiz Ali-el-Kârî bu şehirde doğmuştur.

2.3.Ali el-Kârî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği;

Künyesi Ebü'l-Hasen Nûreddin Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî dir. Herat'ta dünyaya geldi. İlk tahsilini burada tamamlayan müellif daha sonra hayatının geriye kalan kısmını Haremeyn-i şerîfeyn de geçirmek üzere Mekke-i Mükerrreme ye göç etti ve orada yaşamaya başladı. Burada ilmîni geliştirmek için zamanın önde gelen âlimlerinden dersler aldı. Kendisini başta fıkıh ve hadis olmak üzere dini ilimler hususunda geliştirdi. Yetişmesinde büyük rol oynayan âlimler arasında Ali el-Müttakî el-Hindî, İbn Hacer el-Heysemî ve Allâme Kutbüddin el-Mekkî gibi devrin en meşhur ilim adamları yer almaktadır. Ali el-Kârî üstün kâbiliyeti ve gayreti neticesinde çok kısa zamanda tedrisatını tamamlamış, fıkıh, hadis, kıraat, tefsir, akâid, kelam, tasavvuf, tarih, dil ve edebiyat alanlarında devrinin söz sahibi olan âlimleri arasında yer almıştır. Özellikle Kıraat ilminde temâyüz eden müellif, ilmî çevreler tarafından el-Kârî maslahıyla ya da genel olarak Molla Ali el-Kârî diye anılmaktadır. Kitâbet alanında da üstün bir beceriye sahip olan musannıf, geçimini kenarına tefsir ve kıraatla ilgili açıklamalar koyduğu Mushaflar yazmakla temin ederdi.²

Yaşadığı dönemde ehl-i sünnet karşıtı akımlarla mücadele etmiş bidat ve hurâfeler hususunda ümmeti uyarmak için bütün gayretini ortaya koymuştur. Yazdığı ilmî eserler bunun en bâriz göstergesidir. Ayrıca kalemi ne kadar iyi kullandığının bir nişânesi

² Cağfer Karadaş, "Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akîdesine Dönüş Çabası ve Eserleri ", 289.

olmuştur. Hanefî mezhebine mensup olan müellif zamanında ümmet arasında yayılmaya başlayan aşırı itikadî cereyanlara karşı şiddetli bir mücadeleye girişmiş bu tavrı ile ehli hak olan ilim yolcularına numune-i imtisâl olmuştur. Özellikle mevzû hadisler hususunda ortaya koyduğu çalışmalarıyla meşhur olan el-Kârî itikadî meselelerde orta yolu tercih etmiş, Selef-i Salihîn'i kendisine rehber edinmiştir. "Kimin söylediğine değil ne söylediğine bakılmalı" prensibini kendine düstur edinen musannıf körükörüne hiçbir görüşü benimsememiş yanlış kabul ettiği hususlarda kimsenin ne mezhebine nede konumuna bakmaksızın eleştirmekten asla çekinmemiştir.

Gayretli bir insan olan Ali-el-Kârî her yıl bir Mushaf yazarak onun hediyesi ile bir yıllık geçimini temin ederdi. Nurüddin lakabı ile tanınan ve tasavvuftan büyük bir zevk aldığı eserlerinden anlaşılan el-Kârî 1014/1605 tarihinde Mekke'de dâr-ı bekâya göç etmiş, Muallâ mezarlığına defnedilmiştir. Vefat haberini duyan Mısır âlimleri ezher de gıyabında dörtbin kişi ile cenaze namazı kılmışlardır.

2.4.Ali el-Kârî'nin Tasavvuf Anlayışı;

Ali el-Kârî tasavvufta, Sülemî, Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî, Necmeddin Dâye gibi büyük mütasavvıfların yolunu takip etmiştir. Kuşeyrî'nin "er-Risâletü'l-Kuşeyriye" isimli meşhur eserine şerh yazmış, tez konumuz olan eserlerinde de bu zattan "üstad" diye bahsetmiştir.

İslamın ruhuna son derece bağlı olduğu için, "hulûl ve ittihadı" kesinlikle reddeder. Vahdeti vücudun başlıca mümessili olan İbn'l Arabî'yi eleştirmekten geri durmamıştır. Ali el-Kârî te'lif etmiş olduğu "Vahdetî Vucutçuluk" isimli eserinde İbn'l Arabî'nin anlayışına karşı çıkmış, onun düşüncesini reddetmiştir.³

Bu konuda kaleme aldığı bir risalesinde kısaca şöyle demektedir.

"Bazı filozoflar âlemin kıdemini iddia ederler. Bu merdüddür. Hz. Allah herşeyin yaratıcısıdır. Kadim olanın sonradan yaratılanla bir olması mümkün değildir".⁴

Müellif'in tasavvuf anlayışını şu şekilde özetleyebiliriz;

Bidâyette sûfi, ihlas şartıyla nübüvvetle sabit olan şeylerin nihayeti ile muttasıf olur. Yani sûfi, ilim, amel ve tâlim bakımından nübüvvet kaynağından ilham alır. Nihâyette ise sûfi

³ Mustafa AKMAN-Ahmet ARSLAN, Ali el-Kârî'nin "*el-Mukaddimetü's-Sâlime fî Hayfî'l-Hâtîme*" Risalesi, (Tahlil, Değerlendirme ve Neşir)". Dicle İlahiyat Dergisi 24/1 (Haziran 2022), 252-279.

⁴ Harun Ünal, "Ali el-Kârî'nin Vahdet-i Vücûd Risalesi", Süleymaniye Vakfı, (İstanbul: 2013), 98.

mevlasının müşahedesinde müstağrik ve mâsiva dan fânî olur. Kerâmete gelince bu sûfilere göre erkeklerin hayzıdır.⁵

Müellif'in "Mevlasının müşahedesinde müstağrik" sözünden vahdeti şuhud anlayışını, keramet hakkında da "Bu erkeklerin hayzıdır", ifâdesinden nakşî meşrebini benimsediğini anlamaktayız.

2.5.Eserleri;

Ali el-Kârî'nin yazmış olduğu eserlerin birçoğu günümüze kadar ulaşmıştır. Geniş bir ilim yelpazesine sahip olan müellif tefsir, hadis, fıkıh, başta olmak üzere birçok alanda eserler te'lif etmiş ümmetin istifadesine sunmuştur. Günümüze ulaşan yazma eserlerinin sayısının yüzelli'yi geçtiği müverrihler tarafından aktarılmaktadır.⁶Bu eserlerin bazılarını şu şekilde sayabiliriz.

2.6.Tefsir Alanında Yazdığı Eserler;

2.6.1.Envâru'l –Kurân ve Esrâru'l-Furkân;

Ali el-Kârî'nin tefsir alanında yazdığı en hacimli eseridir. Beş ciltten meydana gelen bu eserin üslup bakımından kendine has bir tarzı vardır. Müellif ayetleri açıklarken öncelikle kendisinden üstâd diye tabir ettiği, İmam Kuşeyrî'nin görüşlerini açıklamış, daha sonra bazı âlimlerin rivayetlerine yer vermiş ve nihai olarak ta kendi anladığı manayı aktarmaya çalışmıştır. Bununla beraber birçok yerde hocası Kuşeyrî'nin görüşlerini aktarmakla iktifa etmiş, kendi görüşünün de aynı çizgide olduğunu beyan etmekle yetinmiştir. Bu davranışı aldığı tasavvufî terbiyenin bir tezahürü olsa gerektir. Son dönemlerde matbu haline getirilen bu eser hem rivayet ve dirayet hemde işâri tefsir açısından önemli bir konuma sahiptir. Bu eserin başlıca temel özelliklerini şu ekilde sıralayabiliriz.

Genel olarak işârî yorum özelliği taşıyan bu tefsir hem dirâyet hemde rivayet özelliğini bir arada bulundurmakla diğer tefsir örneklerinden ayrılmaktadır. Ayrıca sûfiler tarafından savunulan pekçok görüşü aktarması sebebiyle geçmişle gelecek arasında bir düşünce köprüsü inşa etmektedir.

Müellif, ayetlerin tefsirinde öncelikle zahiri manayı aktarmış, daha sonra ayetin işârî yönlerini anlatmaya gayret etmiştir. Bu hususiyet İşâri tefsirin meşruiyeti açısından son

⁵ Harun Ünal, "Ali el-Kârî'nin Vahdet-i Vücûd Risalesi ", 99.

⁶ Ali el-Kârî, "Envâru'l Kurân ve Esrâru'l-Furkân", Daru'l Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 1971, 1/6.

derece önemlidir. Çünkü tasavvuf anlayışının birçok farklı eğilimlerinin olması İşârî yorumların sıhhatini sorgulamaya tabi tutmaktadır. Buna göre Kur'ân'ın zahiri manasına ve İslam'ın genel itikadi prensiplerine uyan işârî yorumlar kabul edilmiş, bu kıstasa ters düşen görüşler ise itibar edilmemiştir.

Ali el-Kârî ayetlerin zahirî yorumlarında İbn Cerir et-Taberî, Kurtubî, Beğavî, Gazzâlî, Neseî, Zemaşerî, Fahreddin er-Razî, Kadı Beydâvî gibi zatların görüşlerinden istifade etmiş, işârî yorumlarda ise Abdullah et-Tüsterî, Sülemî, Kuşeyrî ve Necmeddin Dâye gibi tasavvuf ilminin önemli sîmalarından faydalanmıştır.

Ali el-Kârî ayetleri tefsir ederken genellikle diğer müfessirlerin yaptığı gibi ayeti ayetle tefsir etme metodunu kullanmış, ayetlerin yorumunu yaparken hadislerden istifade etmiştir. Ayetlerin nûzul sebeplerini zikretmeyi ihmal etmemiş, yine yerine göre ayet yorumlarına şiiirden delil getirmek suretiyle kendine has bir metod takip etmiştir. Bunun yanında sahabe, tabiûn ve tebe-i tâbiûn gibi ilk dönemden itibaren tefsirlerde zikredilen İsrailiyyat'a zaman zaman tefsirinde yer verdiği gözlemlenmektedir.

Ali el-Kârî'nin tefsirinde dikkat çeken diğer bir özellik ise Kur'ân'ı Kerîm'de sûre başlarında bulunan herbir besmele'yi ayrı ayrı yorumlamasıdır.

Tefsirindeki bu hususiyet bile başlı başına müellif'in, ayetlerin işârî yorumuna ne kadar vâkıf olduğunu göstermek açısından önemlidir.

2.6.2.el-Cemâleyn li'l-Celâleyn;

Celâleddîn el-Mahallî ile talebesi Celâleddîn es-Süyûtî'nin yazmış oldukları “Tefsîrû'l-Celâleyn” isimli eserin bazı açıklanmaya muhtaç kelimelerini izah için kaleme alınmış olan “el-Cemâleyn li'l-Celâleyn” tefsiri, Ali el-Kârî'nin tefsir alanında yazdığı nadide eserlerden biridir. İki ciltlik bir hacme sahip olan eser içerisinde bulundurduğu muhteva bakımından okuyucusunu tatmin edecek bir bilgi havuzuna sahiptir. Müellif bu eserinin mukaddimesinde Celâleyn tefsirinde îcaz bakımından açıklanmaya muhtaç kelimeler olduğunu, bazı kelimelerin tashih edilmesi gerektiğini ifade etmekte, hâşiye metodunda kaleme aldığı bu eseri sebebiyle iki meşhur imamın yazmış olduğu Celâleyn tefsirinin istifade bakımından tamam olduğunu iddia etmektedir.⁷

⁷ Ali- el-Kârî, “*el-Cemâleyn li'l-Celâleyn*”, Dâru'l Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 1971, 1/9.

2.7.Hadis Alanında Yazdığı Eserler;

1.Mirkâtü'l-Mefâtih

Hatîp et-Tebrîzî'nin Begavî'ye ait Mesâbîhu's-sünne'yi tamamlayarak yazdığı Mişkâtü'l-Mesâbîh adlı eserinin en seçkin şerhi olup Kâhire ve Mülta'n'da basılmıştır.

2.el-Esrârü'l- Merfûa fi'l-Ahbâri'l- Mevzû'a

3.el-Masnû fi ma'rifeti'l-Hadisi'l-Mevzû

4.el-Ehâdisü'l Kudsiyye el-Erbaîniyye

5.el-Mübînü'l-Mu'în li-Fehmi'l-Erba'in

6.Şerhu'ş-Şifâ

2.8.Fıkıh Alanında Yazdığı Eserler;

1.Fethu' bâbi'l-Înâye

2.el-Meslekü'l-Mütekassıt bi'l-Menseki'l-Mutavassıt

3.Fethu'r-Rahmân bi-Fezâili Şâban

2.9.Akâid ve Kelam Hakkında Yazdığı Eserler;

1.el-Minehu'r-Ravzi'l-Ezher fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber.

2. Dav'ül-Me'âlî Şerhu Bed'il-Emâlî

3. Şerhu Ayni'l -İlm ve Zeyni'l-hilm

2.10.Kırâat Alanında Yazdığı Eserler;

1.el-Minehu'l-Fikriyye bi-Şerhi'l- Mukaddimeti'l Cezeriyye

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-DA GEÇEN MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH LAFIZLAR

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan müteşâbih ayetlerin yorumlarını aktarmaya başlamadan önce, muhkem ve müteşâbih kavramlarını açıklamak konuyu daha iyi kavrama açısından yerinde olacaktır.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا
الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ
إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

Anlamı;

*“O dur indiren sana bu muazzam kitabı. Bunun bir kısım ayeti vardırki, Muhkemât onlara
“ümmül kitap” ana kitap denir. Diğer bir takımları da müteşâbihattır. Amma kalplerinde
bir yamukluk bulunanlar, sadece onun müteşâbih olanlarının ardına düşerler. Fitne
aramak için. Hâlbuki o’nun te’vilini ancak Allah bilir. İlimde rusûh bulanlar (bilgide
derinleşenler) dedilerki; “biz iman ettik hepsi rabbimizden” bununla beraber özü temiz
olanlardan başkası düşünmez”.*⁸

3.1.Muhkem:

Hakeme حكم kökünden gelen ifâl babından ismi mefuldür⁹. Sağlam, mükemmel, açık,
net, eksigi ve kusuru olmayan anlamlarına gelmektedir.¹⁰ Asıl itibarıyla حكم islah etmek
maksadı ile men etti, engelledi anlamındadır. حكمة الفرس (atı kontrolüm altına aldım) bu
anlamda kullanılmıştır.

Terim olarak: Anlamı ilk bakışta açık ve net bir şekilde anlaşılın, farklı mana taşıma
ihtimali olmayan ifadeler demektir.

Muhkem’in tanımını noktasında bazı âlimlerin görüşlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

Râgıp el-İsfahânî: Lafız yönünden herhangi bir şüphe taşımayan ve manası da apaçık olan
ayetlerdir.¹¹

Cürcânî; Kendisiyle kastedilen mana tebdil ve tağyirden yani, tahsis, tevil ve nesihden
korunup sağlam kılınmış şey demektir.¹²

Zerkeşî ve Suyutî ise şu şekilde tarif ederler.

⁸ Âli İmrân, 3/7.

⁹ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, “*Lisânü'l-Arab*”, Dâru'l- Hadis, Kâhire, H/1423, 5/541.

¹⁰ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, es-Suyutî, çev., Sakıp
Yıldız, vd., “*el-İtkan fi ulûmi'l-Kuran*”, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 2/7.

¹¹ Rağıp el- İsfahânî, Müfredât/Kur’an Kavramları Sözlüğü, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 302.

¹² Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, “*et-Tâ'rîfât*”, çev. Arif Erkan,
(İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 205.

Muhkem: Nazım ve te'vil bakımından herhangi bir anlaşmazlığa yol açmayan kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılabilir düzeyde mânası açık olan ve tek bir anlama delâlet eden âyet demektir.¹³

Kafiyeci' de Muhkem ayetleri, “ibareleri, nazım ve tertipleri her türlü tevehhümden uzak, herhangi bir ihtilafa ihtimal bırakmayan; kastedilen manaya delaletleri belli, lafzından kolaylıkla anlaşılabilir derecede açık olan ve tek bir manaya delalet eden âyetlerdir”.¹⁴ şeklinde tabir etmektedir.

İmam Kurtûbî' de muhkem'i benzer bir şekilde yorumlamış, “yorumu bilinen manası açıkça anlaşılabilir ayetler” şeklinde tarif etmiştir.¹⁵

Muhkem ayetlerin “ümmü'l-kitâb” diye isimlendirilmeleri ise Kur'an'ı Kerîm'de hüküm ispatı noktasında asıl oldukları içindir. Nasıl ki, Tevrat, İncil'e, İncil'de Kur'an'a arz edilmişse aynı şekilde diğer ayetlerde muhkem olarak isimlendirilen ayetlere kıyasla, delalet ettikleri mefhum anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu ayetler her biri bizâtihi muhkem olmakla beraber kendi aralarında mutlak, mukayyet, umum, husus, gibi birtakım alakalar bulunmaktadır. Bu sebepten aralarında muhkem olmaları açısından kuvvet farklılıkları vardır. Bu farklılıklar zâhir, nas, müfesser, muhkem olarak katagorize edilmiştir. Muhkem ayetlerin bu tarz tanzimi Kur'an-ı Kerîm'in ana prensiplerindedir. Bu hususu dikkate almayan muhkem ayetlerin tamamını “ümmü'l-kitâb” olarak kabul etmeyen kimseler Murâd'ı İllâhî'yi tam manasıyla kavrayamaz doğru ve kesin olan bilgiye ulaşamazlar.¹⁶

3.2.Müteşâbih;

Şebehe شبه kökünden gelen tefâul babından ismi faildir.¹⁷ Benzetmek, benzer yapmak ve şüphelendirmek gibi manaları kapsar. تشابه iki şey birbirine benzeşti. تشابه الشيان iki şey birbirine öyle benzeşti ki birbirinden ayırt etmek mümkün olmadı” demektir. Kur'an'ı Kerimde ان البقر تشابه علينا (İnekler bize ayırt edilemez biçimde karışık geldi.)¹⁸ anlamında kullanılmıştır.

¹³ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, “*el-itkân fi Ulûmi'l-Kur'an*”, çev. Sâkıp Yıldız, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 2/ 8.

¹⁴ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, “Hak Dini Kur'an Dili”, (İstanbul: 1960), 2/1035

¹⁵ Muhammed Ali Es-Sabûnî, “*Safvetü Tefâsîr*”, (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2020), 1/341.

¹⁶ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 2/10306.

¹⁷ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arap, 5/347.

¹⁸ el-Bakara, 2/70.

Özdeş kökten gelen المتشابه kelimesi; her iki gerçeğin de birbirine aşırı benzemesi sebebiyle ayırt edilmesi mümkün olmayan, hakikati kolaylıkla anlaşılamayan şey hakkında kullanılmaktadır.

Elmalılı Hamdi Yazır bu kelimeyi şu şekilde açıklamaktadır.

“İki şeyin birbirine mütekabil olarak ve aynı düzeyde benzemelerine teşâbüh, benzeyenlerden her birine “müteşâbih” denir ki, bunların her birini diğerinden ayırmak salt akılla mümkün değildir. Teşbih ise daha farklıdır. Teşbihte benzeyen taraf ikincil konumdadır ve noksandır. Kendisine benzetilen taraf ise asıl konumdadır. Teşâbüh’e gelince teşbihteki durumun tam aksine her iki taraf arasında tercih noktasında tam bir eşitlik olup iki taraftan birini diğeri üzere tercihin mümkün olamaması durumu söz konusudur”.¹⁹

Müteşâbih’in terim anlamında tarifi hususunda âlimlerin farklı tanımları olup, bunları genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz.

Selef’e göre: Tevilini Allah’tan başkasının bilemeyeceği ayetlerdir.

Râgıp el-İsfahânî; müteşâbih, iki şey arasında nitelik açısından meydana gelen benzerliktir. Renk, tat, adalet ve zulüm gibi. İster somut ister soyut olsun aralarındaki bu benzerlikten dolayı birinin diğerinden ayırt edilememesidir.²⁰

Cürcânî; müteşâbih, lafzın kendisiyle gizlenmiş olan ve anlaşılması asla umulmayan şey demektir.²¹

Osmanlı devletinde yaşadığı dönemin Usul âlimlerinden olan Kâfiyeci: Müteşâbihi; delalet ettiği mananın anlaşılması mümkün olmayacak derecede kapalı olan şey şeklinde yorumlamakta, onun delalet ettiği manayı kesin olarak anlamının asla mümkün olamayacağını savunmaktadır.²²

İmam Kurtûbî; Müteşâbih lafız, hiçbir kimsenin manasına vakıf olamayacağı, bilgisinin sadece Allah katında malum olduğu ayetlerdir. Bu ayetlere örnek olarak kıyametin ne zaman kopacağı, ye’cûc ve me’cûc’ün ortaya çıkması, deccâl’in meydana çıkması gibi

¹⁹Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, “Hak Dini Kur’an Dili”, Asım Cüneyd Köksal, (İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2021), 2/37.

²⁰ Rağıp el- İsfahani, Müfredât, 537.

²¹ el-Cürcânî, “*et-Tâ rifât*”, 202.

²² Ali Haydar Efendi, “*Osmanlıca Usûl-ü Fıkıh Dersleri*”, (İstanbul: Furkan Kitabevi, 1998), 175.

birtakım kıyamet alametlerini ifade eden ayeti kerîmeler verilebilir. Mana bakımından müteşâbih kabul edilen bu ayeti kerîmelerde, asıl murâd'ı İlâhî'nin ne olduğu kesin olarak tayin etmek mümkün değildir²³ demiştir.

Görülüyor ki, burada görüşlerini naklettiğimiz İslam âlimleri Müteşâbih'in tanımında Selef'in çizgisini takip etmiş müteşâbih ayetler hakkında yorum yapmaktan kaçınmışlardır. En doğrusunu Allah bilir inancıyla işin aslını Allah'a havale etmişlerdir.

Halef uleması ise, bu konuda belirli bir ilmi seviyeye ulaşan zatların bu ayetleri yorumlayabileceklerini savunmuş, benzer tanımlar ile müteşâbih'i açıklamaya çalışmıştır. Halef ulemâsının “müteşâbih” hakkında görüşü şu şekildedir;

Manası anlaşılmayan bir şey ile hitap hiçbir şeyi anlamayan kimseye hitaptır. Bu ise “el-Hakîm” (hikmet sahibi) olan Allah'ü Teâla ya layık değildir. Hikmete muvafık olmaz. Onun için biz buraları akla ve zahirî şerîata muvafık şekilde tevil ederiz. Özellikle sonraki dönem din âlimleri ayeti celîle'de “الالاه” lafzı üzerinde durmayıp, والراسخون في العلم lafzında dururlar da ayeti kerimeye şu şekilde mana verirler.²⁴

(Müteşâbih lafızların te'vilini ancak Cenâb-ı Hak ile ilimde rusuh sahibi olan zâtlar bilir.)

3.3.Müteşâbih'in Kısımları;

3.3.1.Lafzî Müteşâbih;

Kendisinden hiçbir şey anlaşılmayan lafızlardır ki, bunlara متشابه الفاظ denir. Kur'an'ı Kerim'de sûre başlarında bulunan “طه-يس-الم” gibi lafızlar bu kabildendir. Bunlardan hakiki maksadın ne olduğunu gerçek manada Allah'tan başkası bilemez.

Lafzî müteşâbih'in Hükmü; Murâd olunan mânanın hakkikatına inanmak ve tevil yapmaktan kaçınmaktır.

3.3.2.Manevi Müteşâbih;

²³Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, es-Süyûfî, çev., Sakıp Yıldız, vd., “el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kurân”, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 5/99.

²⁴ Ali Haydar Efendi, “Osmanlıca Usûl-ü Fıkıh Dersleri”, 176.

Mânası akla muhâlif olduğu için anlaşılması salt akılla mümkün olmayan lafızlardır. يد يدالله فوق ايديهم kavlindeki يد يدالله فوق ايديهم kavlindeki “استوى” kelimesi, الرحمن على العرش استوى kavli kerîminde “استوى” kelimesi, اينما تولو فثم وجهه kavli şerifindeki وجه kelmesi gibi.

Allah Teâla arş üzerine istivâ etti denilince, zatı için cisim isbâtı lazım gelir, bu ise aklen imkânsızdır. Zira Cenabı Hak zaman, mekân ve keyfiyetten mücerred ve münezzehtir. Keza Allah’ın eli onların elinin üstündedir denilince, Allah’a “el” isbatı lazım gelir. Dolayısıyla bu gibi lafızların sade bir bakışla neye delalet ettiğini anlamak mümkün değildir. Alanında uzman olmuş tefsir ilminin bütün inceliklerine vâkıf ehli ilim tarafından derin araştırmalar neticesinde muhtemel manaları yorumlanabilir.

Öncelikle müteşâbih lafızdan Cenâbı Hak’ın maksudu ne ise onun hakikatine inanırız. Sonrasında müteşâbihin tevili hususunda iki görüş olduğunu açıklamakta faide olduğu kanatindeyiz.

Müteşâbih ayetler hakkında geçmişten günümüze âlimlerin izlediği yol iki başlık altında özetlenebilir.

3.3.3.İlk Dönem Din Âlimleri;

İlk dönem Din âlimlerinin görüşü ehlisünnet âlimlerinin çoğunluğunun görüşü olup şu şekilde açıklanmıştır. “Müteşâbih’ten suâl etmek bidattır.”

Mâlik b. Enes (r.anh) kendisine; “istiva” ‘nın mahiyeti sorulduğunda;

İstivâ, meçhül bir iş değildir. Fakat akıl onun keyfiyetini anlayamaz. Ona inanmak vaciptir. Onda şüphe şirktir. Ondan suâl bidattır.

Müteşâbihi tevil’den kaçınılmalıdır. Buna delil olarak Âl-i İmrân sûresinin 7. Ayetini ileri sürerler.

Hülâsa ilk dönem din âlimleri temiz îtikadlarından ve zamanlarının asrı saâdete yakın olması ve henüz sapık cereyanların meydana çıkmamış olmasından dolayı “müteşâbihât” hakkında selamet cihetini tutmuşlar, kendilerine daha çok lazım olan ilimlerin tahsili ile meşgul olarak, müteşâbih lafızların anlamını Cenâbı Hakka havale etmişlerdir.²⁵

²⁵ Ali Haydar Efendi, “Osmanlıca Usûl-ü Fıkıh Dersleri”, 99.

3.3.4.Sonraki Dönem Din Âlimleri;

Sonraki dönem din âlimlerine göre müteşâbih'in te'vil i caizdir.

Nitekim “istiva” ayetini Allah’ın arş üzerine kudreti kapladı şeklinde, kezalik “يد الله فوق ” ayetini, Allah’ın kudreti kullarının gücünün üstündedir. Meâlinde tevil ettiler.

Hulâsa bu meselede ilk dönem din âlimlerinin görüşü ubûdiyyete, sonraki dönem din âlimlerinin görüşü ise ibâdete raci dir.

Sonraki dönem din âlimleri; biz ilim talep etmekle memuruz, bu emre imtisâl dahi bir ibadettir. Bunların görüşü bu nokta’i nazardan iyidir. Çünkü birtakım insanlar “erbâb-ı fesad” Kur’an’ı kendi heva ve heveslerine göre tevil’e kalkıştılar. Onların fasit görüşlerini ret için tevil’e mecburiyet hâsıl oldu.

İlk dönem din âlimleri ise; onlar ubudiyeti’i ibâdete tercih eder. Zîra “ubudiyet” Cenâbı Hakkın istediği şeye rızadır. İbadet ise rabbın razı olduğu şeyi yapmaktır. Netice olarak sonraki dönem din âlimleri ibadeti, ilk dönem din âlimleri ise ubudiyeti tercih etmişlerdir.²⁶

3.3.5.Müteşâbih Lafızların İnzâlindeki Fayda;

İniş sebebi insanlara hidayet yollarını göstermek olan Kur’an’ı Kerim’de müteşâbih lafızların var olmasında ki hikmet nedir?

Bu sual elbette Yüce Kitâbımızı anlamak isteyen her mûminin aklını meşgul etmekte buradaki sırlara vakıf olmak istemektedir. Bu hususu şu şekilde açıklamak belki mümkün olabilir. Muhakkak Kur’an’ı Kerim arap lisanı üzere fesih bir arapça olarak indirilmiştir.

Arap lisanında bulunan bütün latîf üslûp tarzlarını içerisinde bulundurmaktadır.

Bunlar bazen itnâb, îcaz, kimi yerde mecaz ve kinaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen murad’ı İlah’î açık olarak izah edilirken bazen kelamın sıyag ve sebakına göre kapalı olarak ifade edilmiştir.

Şayet Kur’an’ı Kerîm’in tamamı herkes tarafından aynı derecede anlaşılır olsaydı, âlim ve cahil onu anlama noktasında müsavi olurdu. İnsanlar arasında fazilet bakımından bir fark kalmazdı. Bu uğurda yapılan ilimi mücadelelerin bir kıymeti olmazdı.

²⁶ Ali Haydar Efendi, “Osmanlıca Usûl-ü Fıkıh Dersleri”, 198-199.

İlimden her bir kısım onunla meşgul olanı an be an yüceltmekte nihai maksat olan Cenabı Hakkı bilme ve sıfatlarını kavrama derecesine ulaştırmaktadır.

Şayet derece bakımından bütün ilim fenleri eşit olsaydı; âlim ve müteallim olmazdı. Gizli ve açık diye bir kelam olmazdı. Hâlbuki eşyanın değeri zıttı ile anlaşılır. Hayır, şer mukabilinde menfaat, zararla, az olan, çok olanla, küçük olan büyük olanla mukayese edildiğinde bir değer ifade eder. Yine bunun gibi Rasulüallah'ın kelamı, sahabe kelamı, tabiîn ve tebe-i tabiîn kelamı Arap şâirlerinin sözleri âlâ merâtibihim derece derecedir.

Dolayısıyla arap lisanının bütün inceliklerine hâiz olan Kur'an'ı Kerîm herkesin ilmî derecesine göre kimisine müşkil (kapalı) kimisine mübeyyen (son derece açık) olarak inzal olunmuştur.²⁷

Bir şey anlaşılmadığı ve te'vili dahi caiz olmadığı halde niçin inzâl olmuştur?

İlimde derin anlayışa sahip olan zâtların imtihanı içindir. Şöyleki; ulemâ-i rasihîn Kur'an'ı Kerîm'in bütün esrârına vâkıf olmak isterler, irfan hırslarıyla ilerlerler. Onları bir lafzın mânasını talep etmekten hatta tevil etmekten men etmek imtihan değildir. İnsanı gayet mübtela olduğu bir şeyden men etmek imtihan olmaz mı?

Mesela bir insanı çok sevdiği bir şeyden alıkoymak, bakalım sabredek mi sabretmeyecek mi? diye men etmek imtihan değildir?

Nitekim Kur'an'ı Kerîm'in bütün esrârına vâkıf olmak isteyen ulemâ'i rasihîn için "müteşâbih lafızlar" büyük bir imtihandır. Bilsinlerki öyle acâip esrârı İlâhi' ye dalmakla bütün esrâra vâkıf olunmaz! Kendi acziyetlerini anlasınlar. İşte müteşâbih âyetlerin inzâlindeki fayda budur.

Geçmiş dönem din âlimlerinin müteşâbih ayetler hakkındaki görüşü bu şekildedir. Asr-ı saâdete olan yakınlıkları ve temiz itikadlarından dolayı bu şekilde düşünmektedirler. Bazı hususlarda sorgulamadan gönülden teslimiyetin dinimizin en güzel hasletlerinden olduğunu yaşayarak göstermişlerdir.²⁸

²⁷ Ali Haydar Efendi, "Osmanlıca Usûl-ü Fıkıh Dersleri", 203-204.

²⁸ Ali Haydar Efendi, "Osmanlıca Usûl-ü Fıkıh Dersleri", 201-202.

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ EL-KÂRÎ'NİN MANA BAKIMINDAN MÜTEŞÂBİH LAFIZLARA YAKLAŞIMI

Tezimizin ana konusunu teşkil eden bu bölümde Kur'an-ı Kerîm'de muhtelif sûrelerde geçen mana bakımından anlaşılması güç olan lafızların yorumlarını açıklamaya çalışacağız. Yukarıda aktardığımız bilgiler doğrultusunda anlaşılmaktadır ki Kur'an'ı Kerîm de bulunan bu lafızlar birçok ilim ehlinin merak konusu olmuş, bu lafızlarda gizlenmiş olan esrâr-ı İlahi'yi keşfetmek zihinlerini daima meşgul edegelmiştir. Çalışmamızın devamında birtakım âlimlerin yorumlarını aktarmakla beraber tezimize

konu olan Ali el-Kârî'nin yazmış olduğu Envâru'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân isimli eseri ile el-Cemâleyn li'l-Celâleyn isimli eserlerinede bu lafızları nasıl yorumladığını aktarmaya çaba göstereceğiz. Gayret bizden Tevfik Allah'tan.

4.1.İstihza (الاستهزاء);

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

*“Allah onlarla istihza ediyor. Tuğyanları, içinde bocalarlarken kendilerini sürüklüyor.”*²⁹

İstihza kelimesi, sözlükte; “alay etmek-küçümsemek anlamına gelen هزو mastarından türemiştir. Müteradifi سخر kelimesidir.³⁰

Bir kimseyi maskara etmek, izzet ve şerefini alçaltmak için bu tabir kullanılır.

Kur'an'ı Kerîmde 11 ayette hüzüv kelimesi 23 yerde istihza mastarından türemiş fiil ve isimler geçmektedir. Âyetlerin çoğunda istihza konusu, gerek Resûl-i Ekrem'in gerekse önceki peygamberlerin tebliğ ve risaletini kesintiye uğratmak için inkârcıların tatbik ettiği psikolojik bir savaş hamlesi olarak aktarılmakta, geçmiş ümmetlerin peygamberlerini dinlemeyip onları yalanlamaları ve peygamberlere karşı tutundukları tavırları istihza kavramı ile ifade edilmektedir.

İstihza; bir kişiyi hafif görmek ve eğlenceye almaktır. Kâfirlerin “biz onlarla istihzâ ederiz” demeleri, kendi cinsleri şeytanlarına “biz de sizinle beraberiz “dedikleri kelimelerini pekiştirmek ve bu sözlerinden meydana gelen bir suale cevap niteliğindedir. Şöyleki; “Biz sizinle beraberiz” dediklerinde şeytanları tarafından “bizimle beraber olsanız müminlere arkadaşlık etmez bizde sizin gibi iman ettik demezdiniz”? meyanında varid olan suale cevap olarak münafıklar, “biz onları istihza için söyledik” dediklerini Allah Teâlâ hikâye ederek ve istihza olunanların hakikatte kimler olduğunu beyan ederek onların kötü niyetlerini yine kendilerine red etmektedir. Allah Teâlâ'nın onlarla alay

²⁹ el-Bakara, 2/15.

³⁰ İbn Manzur, Lisânü'l-Arap, 9/85.

etmesinden maksat, münafıkların müminlerle kendi aralarında alay etmeleri mukabilinde onları cezalandırması ve alaylarının zararının kendi aleyhlerine gerçekleşecek olmasını beyandır.³¹

Bu ayet-i kerîme’de Kur’an’ın eşsiz uslûp tarzlarından biri olan Müşâkele sanatı icra edilmiştir. Müşâkele; aynı lafızlarla iki farklı anlamın murad edilmesi sanatıdır. Şöyleki müşriklerin ve daha önceki ümmetlerin peygamberlerine karşı tutumları istihza kavramıyla aktarılmış neticede yapmış oldukları bu kötü davranışlarının dünya da ve ahiretteki sonuçları da aynı kelime ile ifade edilmiştir. Yani bu kavram müşriklere isnat edildiğinde alay etmek, küçük düşürmek anlamlarında kullanılırken, buna mukabil Allah’a izâfe edildiğinde, müşriklerin davranışlarından dolayı onları dünya ve ahirette cezalandırarak olmasını ifade etmektedir. Çünkü, Fahri Râzî’nin beyanına göre, “Dünyada münafıklar nifaklarını son derece gizlemek istedikleri halde Allah Teâlâ onların nifaklarını Resûlüne vahyetmesi onlara bir nevi istihza muamelesi olduğu gibi ahirette dahi benzer bir muamelenin yapılacağı şu rivayetle aktarılmaktadır. İbn Abbas dan yapılan bu rivayete göre kâfir ve münafıklar cehenneme atıldıklarında münafıklara cennetten bir kapı açılarak o kapıdan çağırılırlar. Münafıklar o kapıdan cennete girmek için koşuşurlar, kapının önüne varınca kapı kapanır. Cennet ehli bunların içine düşmüş oldukları perişan hallerine gülüşürler. Onlar üzgün olarak geri döndüklerinde kapı tekrar açılır, bunun üzerine geri dönerler ve tekrar içeri girmek için koşarlar. Fakat kapı önüne gelidiklerinde yine yüzlerine kapanır. Neticede bu şekilde ahirette maskara olurlar”.³²

İstihza kavramı ile alakalı ayetlerden anlaşıldığına göre Kur’an insanlarla, onların inanç ve fikirleriyle alay etmeyi, câhiliyye putperesleri gibi zihnen ve ahlak bakımından gelişmemiş topluluklara has bir davranış olarak değerlendirmiştir.

Allah’ın müşriklerle istihzâ etmesi demek;

Onlara ahirette ki durumlarının hilâfına dünyada müsâmaha göstermesi layık olmadıkları bir muamele ile onlara karşılık vermesi demektir. Ya da onların alaylarına karşılık Allah’ın onlara azabla karşılık vermesi anlamındadır. Ehli-lügat ın da tercih ettiği görüş budur.³³

³¹ Mustafa Çağrııcı, “İstihza”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/347.

³² Mehmet Vehbi Çelebi, “Hulâsatü’l- Beyân fi Tefsiri’l- Kurân”, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, 1/63-64.

³³ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arap 9/ 85.

Fahrettin e-Râzî, İstihza kavramının Cenâbı Hakka izafe edilmesi hususunda şu izâhatı getirir.

Allah'ın istihzâ ile vasıflanması nasıl mümkün olabilir?

Bu suale şu şekilde cevap vermek gerekir.

Allah'ın müşriklere istihzâlarına karşılık onları cezalandırması,

Müşriklerin alay etmelerinin müminlere herhangi bir zarar vermemesi dolayısıyla zararın yine kendilerine dönmesi³⁴

İmam Kurtubî, bu ayetin izahında şöyle der;

Allah'ın müşriklerle istihza etmesi demek; onlardan intikam alması, onları cezalandırması, alay etmelerine karşılık olarak onları küçük düşürmesi anlamını ifade eder.³⁵

İmam Zemaşerî “Keşşaf” isimli eserinde bu ayette geçen istihza kelimesini şu şekilde açıklamaktadır. “İstihza; hafife almak, küçümsemek anlamlarına gelmektedir, bu kavramlar ise ahlâk-ı gabîhadan olmaları hasebiyle Allah hakkında tasavvur edilemez”.

Allah'ın müşriklerle istihza etmesi demek; Onların bu kötü davranışlarına mukabil olarak dünyada onları muhatap almamak suretiyle cezalandırmak ahirette ise azapla karşılık vermek anlamlarına gelir.³⁶

Ayrıca hüzüv kökünden gelen bu kelimedede aniden ölmek anlamı da vardır. Bu da azılı müşriklerin yakın zamanda katledileceklerini işaret etmektedir.³⁷

Ali el-Kârî incelemekte olduğumuz Envâru'l Kurân ile el- Cemâleyn isimli eserlerinde iki anlama dikkat çekmekte, “Alaylarına mukabil olarak Allah onları cezalandıracaktır” , “Dünyada batıl yaşamlarına devam etmelerine müsaade etmek suretiyle onlarla alay etmektedir”³⁸ yorumunu yapmaktadır.

³⁴ Fahreddin er- Râzî, “*Mefâtihu'l-Gayb*”, Huzur yayınevi, 2020, 1/78.

³⁵ **Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, “el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kurân”, Daru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kâhire, 1964, 1/152.**

³⁶ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemaşerî, “*EL-KEŞŞÂF 'AN HAKÂ'İKİ ĞAVÂMİDİ'T-TENZİL VE 'UYÛNİ'L-EKÂVİL FÎ VUCÛHİ'T-TE'VİL*”, çev. Muhammed Çoşkun, vd., (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 1/206.

³⁷ Hayreddin Karaman, “Kurân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri”, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020, 1/ 90.

³⁸ Ali el- Kârî, “*Envâru'l Kurân ve Esrâru'l- Furkân*”, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut,1971, 1/40.

Müellif bu âyetin tefsirinde hocası Kuşeyri'nin şu görüşüne de yer vermiştir.

“Allah dünyada onları şehvetlerinin esiri yapmak suretiyle onları hezimete uğrattı. Yalnızlık vadilerinde onları hapsedti, ıssız çöllere onları hasretti.³⁹”

Müellifin incelemiş olduğumuz diğer eseri olan “el Cemâleyn li'l-Celâleyn” isimli tefsirinde de benzer yaklaşımda bulunmuş bu ayeti iki şekilde yorumlamıştır.

“Dünyada müşriklerin alay etmelerine karşılık kendilerine mühlet verilmek suretiyle dikkate alınmadıkları dolayısıyla küçük düşürüldükleri, ahirette ise alay ve inkârlarına karşılık olarak cezalandırılacakları ifade edilmiştir”.

Netice olarak İstihza kavramını kullarda olduğu gibi, Cenâbı Hakkın zatı hakkında düşünce câiz olmayıp, Allah'a izafe edildiğinde tevil edilmesi icap etmektedir.

Yukarıda yaptığımız izahlardan da anlaşıldığı üzere Allah'ın müşriklerle istihza etmesi; onlara dünyada bir zamana kadar mühlet vermesi, ahirette ise yapmış oldukları amellerine karşılık onları cehennem azabı ile cezalandıracak olması anlamına gelmektedir.

4.2.Mekr (المكر);

وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

Bununla beraber mekr ettiler, Allah'ta mekirlerini mekretti. (Allah onların tuzaklarını boşa çıkardı) Öyleya Allah hayru'l-mâkirîn dir. (Tuzak kuranların hepsinin üstündedir.)⁴⁰

Sözlükte مكر kökünden türemiş isim olarak kullanılmaktadır⁴¹. Anlam olarak gizli hile ile bir kimseyi zarara uğratmak demektir. İsrailoğullarının İsa peygamber hakkında aralarında yapmış oldukları gizli sû-i kast planını Allah Teâlâ Kur'an'da açıklamış yaptıkları bu kötü tuzağın neticesinde muvaffak olamadıklarını, kendi tuzaklarına düştüklerini ve İsa peygambere benzetilen bir Yahudiyi öldürmeleri sebebiyle tuzaklarının kendi aleyhlerine cereyan ettiğini bildirmiştir. Bu ayeti kerîme'de bir önceki örnekte anlattığımız gibi müşâkele sanatı kullanılmış münkirlerin yapmış oldukları fiillerinin cezasıda aynı kavram ile ifade edilmiştir.

³⁹ El- Kârî, “Envâru'l Kurân ve Esrâru'l- Furkân”, 1/ 41.

⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/ 54.

⁴¹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arap, 8/338.

Mekr kavramı, Allah'a izâfe edildiğinde "Hile yapanları, yapmış oldukları hilelerinden dolayı cezalandırmak, tuzak ve düzenlerini etkisiz hale getirmek" anlamında kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de, Mekir kavramı yedi farklı ayette isim ve fiil formunda Allah'a izâfe edilmiştir.⁴²

Kurân'ı Kerim'de Cenâbı Hak'a isnat edilen mekr kavramı, kâfirlerin Allah'a ve onun ayetlerine, geçmiş kavimlerin peygamberlerine ve müşriklerin de Muhammed'e karşı tertipledikleri hile ve tuzakları beyandan sonra takip eden ayetlerde Allah'a izâfe edilmekte olup, hiçbir ayette ibtidâen Allah'a nisbet edilmemiştir. Bu durum İlâhi mekrin Cenâbı Hak tarafından başlatılan bir davranış olmadığını, inkârcı, zalim ve münafıkların hile ve tuzaklarının onların aleyhine çevrilmesi konumunda bulunduğunu göstermektedir.

Müfessirler Kur'an'da Allah'ın fiilleri hakkında geçen mekr, keyd, hud'a, gibi kelimelerin, ayrıca istihza ve suhriyye (alay etme) gibi kavramların sözlük anlamlarının Cenâbı Hakka izâfe edilemeyeceğini savunmaktadırlar. Genel görüşe örnek olması bakımından Taberî'nin bu kelimelere yaklaşımını burada aktarmanın faydalı olacağı kanatindeyiz.

İmam Taberî Kur'an-da geçen bu ve benzeri kavramlara verilebilecek muhtemel manaları şöyle zikretmektedir.

Müşriklerin yapmış oldukları hile ve tuzaklarının işin sonunda kendi aleyhlerine neticelenmiş olması. Müşriklerin yapmaya teşebbüs ettikleri hilelerinden dolayı Allah'ın gadabına çarptırılmaları. Kur'an'da bu ceza, işlenen fiile karşılık olarak mekr tabiriyle aktarılmış, bu suretle ifadede anlatım bakımından bir uyum sağlanmıştır.

Ali el-Kârî yukarıda geçen âyetin tefsirinde mekr kavramını şu şekilde açıklamaktadır.

"Onların hile ve tuzaklarına mukabil onlara karşılık verdi." Şöyleki; İsa peygamberi göğe kaldırıp, onu öldürmeyi kasd eden kimseyi İsa'ya benzetti de o' yahudiyi, İsa zannederek öldürdüler.⁴³

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ

⁴² Bekir Topaloğlu, "Mekr" Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/580.

⁴³ El- Kârî, "Envârü 'l-Kurân ve Esrâru 'l-Furkân", 1/ 291.

“Evet, onlarda evvelkilerde mekrettiler. (Zıdıkça düzenler tasarladılar. Fakat binnetice bütün mekr (en ince ve mâhirane düzen) Allah’ındır.⁴⁴ O bilir her nefis ne kesb ediyor. Yarın kâfirlerde bilecekti o yurdun ukbâsı kimin. (Geleceğin kimin olduğunu) ”⁴⁵

Fahreddin er-Râzî bu ayetin tefsirinde İmam Vâhidî’nin görüşünü zikrederek şu açıklamayı getirmiştir. Bütün mekr edenlerin mekri, ancak onun yaratması ve dilemesiyle meydana gelir. Çünkü kulların bütün fiillerini yaratıcı olan yegâne zat Allah tır. Dolayısıyla O’nun izni olmadan mekr’in zarar vermeyeceği, yine O’un takdiri olmadan tesirinin olmayacağı beyan adilmek istenmiştir.

Bu kelam aynı zamanda Rasûlüllah’a da bir teselli mahiyeti taşımaktadır. Yüce Allah bütün mekr’in yedi kudretinde olduğunu beyan etmekle resûlünü müşriklerin hile ve tuzaklarına karşı koruyacağını vâd etmektedir.⁴⁶

Ali el-Kârî yukarıda geçen ayetin tefsirinde incelemiş olduğumuz iki eserinde hocası Kuşeyrî’nin görüşünü aktarmış, kendisi de benzer bir yorumla ayeti kerimeyi açıklamaya çalışmıştır.

“Allah’ın mekri yanında onların hile ve tuzakları asla netice vermez, bütün güç ve kudret Yüce Allah’ındır.”⁴⁷

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ

“Ya artık Allah’ın mekrinden (önceden kestirilemeyen ince tertibinden) emin mi oldular? Fakat kendilerine yazık eden kavimden başkası Allah’ın mekrinden emin olmaz.”⁴⁸

İmam Kurtubî, bu âyeti kerîmede geçen “mekr” kavramını, müşriklerin hilelerine karşılık Allah’ın azabı ve cezası olarak yorumlamıştır.

Fahreddin er-Razi de benzer bir izahda bulunmuş bu ayeti, beklemedikleri bir yönden Allah’ın azâbının onları kuşatıvermesi şeklinde açıklamıştır.

İmam Âlûsî bu ayetin tefsirinde şöyle der;

⁴⁴ El- Kârî,” el- Cemâleyn li’l-Celâleyn”, 1/116

⁴⁵ er-Ra’d, 13/42.

⁴⁶ Çelebi, “Hulâsatü’l- Beyân fi Tefsîri’l- Kurân” 7/2661.

⁴⁷ El- Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân” 2/ 554.

⁴⁸el-A’râf, 7/ 99.

“Mekr” hakiakte “aldatma” manasınadır. Bir şeyi örtmek üzere kullanılır. “مكر الليل” “Gecenin karanlığı örttü” anlamında kullanılır. Cenâb-ı Hakka nisbet olunduğu zaman ise maksat, Allah’ın günahkâr kulunu gafleti içerisinde terk etmesidir.

Ali el- Kârî burada “Allah’ın mekrini” açıklarken; Kul hakkında istidrâc olduğunu yani hatasını bir müddet örtüp onu hatası içerisinde bıraktığını netice de ansızın isyanına karşı cezalandırmasını ifade etmektedir.

İmam Kuşeyrî, “Allah’ın yüceliğini bilen Onun mekrinden korkar, mekrinden emin olan yüceliğini unuttur” demektedir.⁴⁹

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا فَلِ اللَّهِ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُوبُونَ مَا تَمْكُرُونَ

“İnsanlara dokunan bir sıkıntıdan sonra bir rahmet tattırdığımız zaman âyetlerimiz hakkında derhal bir mekirleri vardır. (Hile kurmaya kalkarlar). Deki: Allah’ın mekri (ince tasarımı) daha çabuktur. Haberinizi olsun elçilerimiz yaptığınız mekirleri (asılsız iddialar tasarlamalarınızı) yazıp tutuyorlar”⁵⁰.

İmam Kurtubî bu ayette ki “mekr” kavramını (istihzâ ve yalanlama) olarak te’vil etmiş, Allah müşriklerin tutumlarına karşı onlarla alay etmekte ve onları yalanlamaktadır şeklinde yorumlamıştır.⁵¹

İbn Kesîr bu ayetin müşrikler hakkında istidrâc ve mühlet vermek anlamına geldiğini, hatta mücrimlerin azap olunmayacaklarını zannettiklerini ifade eder.⁵²

Fahredden er-Râzi, müşriklerin Allah’ın ayetlerini tekzip etmelerinin “mekr” kelimesiyle ifade edilmesinin ne anlama geldiğini şu şekilde ifade etmektedir.

“Mekr” bir şeyi hile yoluyla zahiri suretinden çevirmektir. Müşriklerde Allah’ın ayetlerini inkâr edip cenab-ı hakkın nimetlerini kendilerinden bilmeleri sebebiyle onları tekzip etmiş ve bu durumlarının hakettiği karşılığı alacaklarını beyan etmiştir. Şeklinde yorumlamaktadır.

⁴⁹ El- Kârî, “Envârü ’l-Kurân ve Esrâru ’l-Furkân” 2/158.

⁵⁰ Yûnus, 10/ 21.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, “el-Câmi ‘ li-ahkâmi ’l-Kur’ân”, çev. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Buruc Yayınları, 2001), 8/499.

⁵² Ebu’l-Fida İbn Kesir, Hadislerle Kur’an’ı Kerim Tefsiri, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, (İstanbul: Çağrı Yayınları 2009), 8/390.

Ali el-Kârî burada “mekrin” Allah’a nisbetine kasd olunan manayı şöyle açıklamaktadır.

“Allah’ın azabının çabukluğu onların hilelerinden daha öncedir.”⁵³

وَمَكْرُوا مَكْرًا وَمَكْرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

“Böylece bir mekir(tuzak) kurdular, hâlbuki haberleri yok, bizde bir mekir kurmuştuk.

“Onlar Salih peygamberi ve müminleri öldürmek için gizli bir yol tuttular, biz de Salih’i ve inananları kurtarmak, zalimleri helak etmek için gizli bir yol tuttuk”.⁵⁴

Fahreddin er- Râzi, bu ayeti kerimenin tefsirinde “mekir” kavramında muhtemel birkaç manaya işaret etmektedir.

Allah’ın mekri; müşriklerin anlayamayacakları bir surette onları helak etmesi demektir.

Salih peygamberi, müşriklerin şerrinden melekleri vasıtasıyla koruduğunu ifade etmektedir. Yüce Allah Salih peygambere müşriklerin tuzaklarını haber vermek suretiyle onların hilelerini boşa çıkarmıştır.

İmam Şevkânî “ومكرنا مكرًا” (onların mekrine karşılık bizde mekir yaptık) kavlini; yapmış oldukları fiillerine karşılık biz onları cezalandırdık ve helak ettik. Şeklinde yorumlamaktadır.

Ali el-Kârî “ومكرنا مكرًا” (onların mekirlerine karşı bizde mekr yaptık) kavlini; “aralarında yapmış oldukları hile ve tuzaklarını biz onların helâkine ve ebedî azablarına sebep kıldık” şeklinde açıklamakta, Allah’ın mekrini, müşriklerin tutumlarına karşılık bir cezalandırma olarak ifade etmektedir.

Cafer-i Sâdık Allah’ın mekrini, karanlık gecede kara taşın üzerinde kara karıncanın debelenmesinden daha gizlidir. Şeklinde yorumlamaktadır. İmam Kuşeyrî Allah’ın mekrini açıklarken şöyle bir yorumda bulunur.

“Allah’ın mekri müşrikleri kötü fiillerine mukabil cezalandırması ve ansızın onları helak etmesidir”.⁵⁵

وَقَدْ مَكْرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ

⁵³ El- Kârî,” el- Cemâleyn li’l-Celâleyn”, 2/37.

⁵⁴ en-Neml, 27/ 50.

⁵⁵ El- Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân” 2/ 158.

*“Fihakika (halböyleyken)onlar mekirlerini (çarpık düşüncelerini) yaptılar. Allah indinde onlara mekir var. (Oysa onların bütün oyunları, bütün düzenleri Allah'ın bilgisi içindedir.) Kâfirler hakikat karşısında asla başarıya ulaşamaz. İsterse onların mekirleri dağları yerinden oynatacak olsun”.*⁵⁶

Fahreddin er-Razî عند الله مكرهم (onların mekri Allah katındadır). Kavlini açıklarken iki ihtimalden bahseder.

“Mekr” fiili fâile muzaf olması düşünülürse; bu takdirde mana, onların hileleri Allah katında yazılmıştır ve yaptıklarına mukabil olarak cezalandırılacaklardır. Demektir.

“Mekr” fiili mefule muzaf olduğu kabul edilirse; Onların mekri Allah katında olması, Allah'ın onları ummadıkları bir yönden cezalandırması anlamını ifade etmektedir.

Ali el-Kârî de bu ayeti kerimenin yorumunda benzer yaklaşımda bulunmuş,

“و عند الله مكرهم” “onların mekri Allah katındadır” sözünü; hakkı iptal etmek ve batılı izhar etmek üzere yapmış oldukları hile ve tuzaklarından dolayı, müşriklerin cezasının Allah katında yazılı olduğu şeklinde açıklama yönüne gitmiştir.

Yukarıda geçen ayeti kerimelerin yorumlarına baktığımızda müellif, mekir kavramını, Allah'ın kullarının batıl fiillerine karşı bir müddet onlara mühlet vermesi ve netice olarak ta bu fiillerinden dolayı onları cezalandırması anlamında yorumladığı anlaşılmaktadır. Diğer müfessirlerimizden de verdiğimiz aktarımlara bakıldığında bu yaklaşımın en doğru yaklaşım olduğu anlaşılacaktır. Yoksa Allah hakkında mekir kavramı sözlük anlamıyla kullarda olduğu gibi “hile ve aldatma yoluyla gerçeği gizlemek” anlamında kullanılamayacağı ehlisünnet âlimlerinin ortak kanâtıdır. Bu ayeti kerimelerde “mekr” kavramının Allah'a izafe edilmesi mekrin neticesinin cenâbı hak tarafından cezalandırmak olacağını beyan etmek içindir.

4.3.Ayn (العین);

Lugatta “göz; su kaynağı, çeşme; bir şeyin kendisi, zatı ve aslı” gibi birtakım anlamlara gelir. Cem'i “uyun, a'yün ve a'yan”dır. Kur'ân-ı Kerîm ve hadis metinlerinde bazı

⁵⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, “Osmanlıca Kelime Anamlı Kurân-ı Kerîm Meâli”, (İstanbul: Cümle Yayınları, 2007), 2/269.

yerlerde cemî formatında bazı yerlerde de müfret olarak çeşitli sözlük anlamlarında kullanılmıştır.⁵⁷

Kelam istilâhında; Evrende müstakil olarak var olan, kendi başına yer tutan mümkün varlık ya da cevher anlamında kullanılmaktadır.

Ayn kavramı birçok ayet ve hadiste Allah'a nisbet edilen ihbârî sıfatlardan olup Selef ulemâsına göre "hakikati bilinmeyen bir göz" kelamcılara göre ise "görmek, gözetmek ve korumak" anlamlarını ifade eden bir terimdir.

أَنْ أَقْدِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَأَقْدِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيَلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَالْفَيْتُ عَلَيْكَ
مَحَبَّةً مَبِيَّةً وَلِتَصْنَعَ عَلَيَّ عَيْنِي⁵⁸

"O'nu tabut (sanduka) içine koyda deryaya bırak. Derya da onu sahile bıraksın. O'nu hem bana düşman hem ona düşman biri alsın. (Evlat edinsin). Ve üzerine benden bir sevgi koydum ki hem nezaretim altında yetiştirilsin."⁵⁹

"ولتصنع على عيني" (benim gözetimim altında yetiştirilsin).

Fahreddin er-Râzî de bu ayeti kerimede geçen "ayn" kelimesini "irade" olarak yorumlamış (benim bilgim ve iradem doğrultusunda yetiştirilsin) şeklinde mana vermiştir.

İmam Şevkânî de mezkûr ayete benzer manayı vermiş (bizim gözetimimiz altında büyütsün ve terbiye etsin) ifadesini zikretmekle bu ayeti kerimede geçen "ayn" lafzı ile muradın "irade-i ilâhi" olduğunu açıklamıştır.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ

"Bizim nezaretimiz altında ve vahyimiz dairesinde gemi yap. Hem o zulmedenler hakkında bana hitap etme! Çünkü onlar gark edilecekler. (Boğulacaklar)"⁶⁰

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ

⁵⁷ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arap, 6/552.

⁵⁸ Tâhâ, 20/ 39.

⁵⁹ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 2/827.

⁶⁰ Hûd, 11/ 37.

“Hem rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen bizim nezaretimiz altındasın. Kalkdığın sırada rabbini hamd ile tesbih eyle. (Rabbini yücelt)”.⁶¹

Bu ayeti kerimenin izahında müfessir Ali el-Kârî “باعيننا” terkinbini, “bizim gözetimimiz altında ve bizim huzurumuzda” şeklinde yorumlamıştır.

تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ

“Ki akar nezaretimizle giderdi. O nankörlük edilen zâta bir mükâfât olarak”⁶².

Fahreddin er-Râzî, “تجری باعيننا” terkinbini “bizim muhafazamız, altında” diye tefsir etmektedir.

Mâna; biz onu muhafaza ettik kendi haline terk etmedik demektir.

İmam Kurtubî bu yoruma katılmakla beraber, “bizim gözetimimiz altında, bizim vahyimiz doğrultusunda veya bizim vazifeli meleklerimizin nezaretinde” demek suretiyle bu ayeti kerimeyi açıklamaya çalışmıştır.

İmam Âlûsî “باعيننا” terkinbini, اولياءنا terimi ile açıklamış, bu ayeti kerimeye “Nuh peygamber ve ona inananlarla birlikte gemi akıp gitmekte dir.” diye bir yorum yapmıştır.

İmam Neseî’de benzer yaklaşımlarda bulunmuş, “bizim muhafazamızda, bizim gözetimimizde” şeklinde mevcut kelamı yorumlamıştır.

Müellif Ali el-Kârî, bu ayeti kerimede de benzer yorumları yapmış, ayeti kerimede geçen “ayn” lafzını (koruma ve gözetleme, durumdan haberdar olma, gafil olmama) gibi anlamlarla açıklamaya çalışmıştır.⁶³

Yukarıda yorumlarını paylaştığımız müfessirler ve özellikle tezimize konu olan Ali el-Kârî’nin yorumlarını göz önünde bulundurduğumuzda ayeti kerimelerde geçen “ayn” lafzının cenâb-ı hakka izafeti durumunda ifade ettiği manaları aktarmaya çalıştık. Netice olarak kullarda olduğu gibi Allah’ın bir gözü olması ve onunla görmesi şeklinde bir yaklaşımın yanlış olduğunu, bu sıfatın cenâbı hak, nezdinde, muhafaza etme, haline vâkıf olma, Allah’ın vazifeli meleklerine şamil olma, ya da inanan kullarının kast edilmesi, gibi farklı anlamlara geldiğini müşahede etmiş olduk.

⁶¹ et-Tûr, 52/ 48.

⁶² el-Kamer, 54/14.

⁶³ el- Kârî, “Envârü ’l-Kurân ve Esrâru ’l-Furkân”, 3/272.

4.4. Vecih (الوجه);

Sözlükte “yüz, çehre, zât” gibi somut anlamlara delalet eden bu kelime, Allah’a izâfe edildiğinde soyut bir anlam kazanmış, Allah’ın rızası, murâdı gibi mefhumlara şâmil olmuştur. Birçok ayet-i kerimede Allah veya Rab kelimeleriyle sıfat tamlaması formatında “vechu’llah, vechü rab” şeklinde kullanılmıştır. Müfessirler “Allah’ın/ Rabb’in yüzü” mealindeki bu ifadeyi müteşâbihattan saymış ve “Allah’ın zâtı, kendisi, varlığı, muradı, rızası, hoşnutluğu ve kıblesi” gibi birtakım soyut manalar ile bu kelimeyi açıklamaya çalışmışlardır.⁶⁴

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Bununla beraber meşrik de Allah’ın mağrib de. Nerede yönelseniz orada Allah’a durulacak cihet var. Şübhesizki Allah vâsiğ dir alim dir. (Rahmet ve kudretinde sınırsızdır. Herşeyi bilendir).”⁶⁵

Ali el-Kârî; “فثم وجه الله” terkiibini, Allah’a dönülecek cihet ve Allah’ın kabul ettiği kible şeklinde açıklamaktadır. Ya da ayeti kerimenin ihâta ettiği anlam, Allah’a yönelmenin sadece bir mescide veya bir mekâna mahsus olmadığını beyandır.⁶⁶

İmam Şevkânî; bu terkiibi, Allah’ın dönmenizi arzu ettiği mekân olarak yorumlamıştır.

Ebû Bekir el-Cezâirî tefsirinde Allah’ın zatı şeklinde mâna vermiş, “her ne cihete dönülecek olursa olsun Allah oradadır. Cenabı Hak kudretiyle orayı da ihâta etmiştir” şeklinde yorumlamıştır.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ
وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

“Ey Peygamber onların yola gelmesi senin üzerine vazife değil. Lakin Allah’dır ki dilediğini yola getirir. Hayır, nâmına her ne infak ederseniz (başkaları için ne harcarsanız) hep kendi lehinedir. Ancak sırf Allah yüzünü (rızasını) gözeterek verirsiniz bu vecihle hayra dair her ne verirsiniz tamamen size ödenir ve hiç hakkınız yenmez.”⁶⁷

⁶⁴ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arap, 9/228.

⁶⁵ el-Bakara, 2/115.

⁶⁶ El- Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 1/109.

⁶⁷ el-Bakara, 2/ 272.

Ali el-Kârî bu ayeti kerimede geçen ((وجه الله)) teribini, Allah'tan gayriya tevessül etmeksizin sırf onun rızasını talep etmek için şeklinde yorumlamış, burada geçen “vecih” kavramını “rıza” terimi ile açıklamıştır.⁶⁸

el-Cemâleyn tefsirinde ise “dünyadan yüz çevirmek sureti ile Allah'ın sevabını arzu edenler” şeklinde bir açıklama yaparak vecih kavramını sevap olarak yorumlamıştır.⁶⁹

Bu iki yorumu göz önüne aldığımızda müellif وجه الله kavramını Allah'ın rızası ve Allah'tan sevap ihsanı olarak yorumladığı gözlemlenmektedir.

فَاتِذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“O halde yakınlığı olana da hakkını ver. Miskine, muhtaçlara da yolcuya da. Allah yüzünü (rızasını) murad edenler için O daha hayırlıdır. Çünkü felah bulanlarda işte onlardır”⁷⁰

Ali el-Kârî bu âyeti kerîmede geçen “vecih” kavramını Envâru'l-Kurân isimli eserinde Allah'ın zâtı, rızası, ya da Allah'a dönülecek yön şeklinde yorumlarken,⁷¹ incelemekte olduğumuz diğer eseri el-Cemâleyn tefsirinde yaptıkları amellere karşılık Allah'tan sevap ümid edenler⁷² şeklinde yorumlamış, وجه الله kavramının iki farklı anlamına temas etmiştir. Bu yorumlar göz önünde bulundurulduğunda, mana, Allah'ın rızasını kasd edenler veya Allah'ı tanımak arzu edenler, ya da Allah'ın rızasının olduğu istikamete yönelmek isteyenler şeklinde olmaktadır.

وَمَا أُتَيْتُمْ مِنْ رِبَاً لِيَرْبُؤَا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُؤَا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا أُتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ

“Nâs'ın mallarında nemalansın diye verdiğiniz riba (fâiz) Allah yanında nemalanmaz. Allah'ın yüzünü (rızasını) murat ederek verdiğiniz zekât ise; mükâfatlarını katlayanlar işte onlardır.”⁷³

أِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لِيُوجِهَ اللَّهُ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُوراً

⁶⁸ el-Kârî, “Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân”, 1/242.

⁶⁹ el-Kârî, “Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân”, 1/ 97.

⁷⁰ Rûm, 30/ 38.

⁷¹ el-Kârî, “Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân”, 4/154.

⁷² el-Kârî, “Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân”, 2/170.

⁷³ er-Rûm, 30/39.

*“Kendi kendilerine konuşurlar; size ancak Allah rızası için yemek yediriyoruz, sizden ne bir karşılık isteriz ne bir teşekkür”.*⁷⁴

Yukarıda geçen ayeti kerimelerin mânaları göz önünde bulundurulduğunda “vecih” kavramının, Allah’a nisbetinin mecazi manada olduğu, kullarda olduğu gibi Allah’a bir uzuv isnat etmenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Birçok müfessir bu gibi kelimelerin müteşâbihattan olduğunu ifade ederek hakiki manayı yüce olan Allah’a havale etmiş fakat bazı müfessirler de buradaki maksadı ilahinin muhtemel manalarını aktarmaya çalışmıştır.

Müfessir, Molla Ali el-Kârî de bu ayeti kerimelere işâri yönden yaklaşmış maksad-ı İlahi’yi beyan etmeye çalışmıştır. Onun tesbitlerine göre yukarıdaki ayeti kerimelerde geçen “vecih” kavramı hakiki manada olmayıp, Allah’ın rızası ya da Allah’tan gelen bir mükâfat manasında mecaz olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

4.5.Yed (اليَد);

Sözlükte insan vücudunda bulunan organlardan birinin ismidir.⁷⁵ Mecaz ve kinaye yoluyla “güç- kudret, mülkiyet, hâkimiyet, nimet-lutuf, yardım-destek” gibi birtakım soyut anlamlarda kullanılmaktadır. Yed Kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de sekizi müfret, üçü tesniye, biri cemî sîgasında 12 yerde Allah’a izâfe edilmektedir.⁷⁶

Ayetlerde Allah’a atfedilen yed, yemin, kabza ve kef gibi zihinde organ kavramı çağrıştıran ve Allah’ın birtakım cüzlerden oluştuğunu düşündüren bütün kavramlar, hakiki manada kullanılmayıp, mecaz ya da istiâre niteliği taşıdığından dildeki kullanımlar dikkate alınarak yorumlanmalıdır. Aksi takdirde teşbih ve tescime düşmekten kurtulmak olası değildir. Buna göre yed ve yemin, Allah’ın yaratıcılığı ve yüceliğinin sonsuz olduğunu anlatan, her şeyin onun hükümlerine boyun eğdiğini bildiren kudretini ve yarattıklarına olan lütufunu ve nimetlerini, bazen de emir ve hükmünü anlatan bir kavramdır.

Yed kelimesinin bazı ayet-i kerîmelerde tesniye formatında geçmesi Allah’ın kudret ve nimetinin yüceliğini anlatmak amacıyla kullanılmış olağan anlamının üstüne bir ziyadelik anlamı mefhuma katılmak istenilmiştir. Hadislerde Allah’ın iki elinininde sağ

⁷⁴ İnsan, 76/ 9.

⁷⁵ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arap, 9/444.

⁷⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Yed”, Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/375.

el olduğunun aktarılması yed kelimesinin değişmeceli anlama geldiğine delalet etmektedir.

Âlimlerin kâhir ekseriyeti Allah'a izâfe edilen yed, vech, gibi kavramların sözlük anlamlarında kullanılmayacağını mutlaka tevil edilmeleri gerektiğini ifade etmektedirler.

Selef ulemasının bu ve benzeri kelimeleri yorumlamaktan kaçınmaları teşbih'e düşme tehlikesini ortadan kaldırmamaktadır. Bilakis yukarıda zikri geçen bu kelimelere "el, sağ el; tutmak, avucunda tutmak" gibi manalar verilmesi gayri ihtiyari olarak insan hâfızasında yaratılmışlara has birtakım aza ve fiilleri hatıra getirir. Dolayısıyla ekserî ulemanın tercih ettiği gibi bu kelimeye islam inanç ve esaslarına uygun olacak şekilde birtakım soyut kavramlar yüklemek merâmı İlâhî'yi daha doğru anlamaya yardımcı olacaktır.

وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

*"Ve kendi dininize tabi olanlardan başkasına eman vermeyin. De ki herhalde hidayet Allah'ın hidayetidir. Size verilen gibisi birine veriliyor. Veya rabbinizin huzurunda size galebe edecekler diye mi bu? De ki fadl (lütufl) Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Rahmet ve cömertliğinde sınırsızdır. Alîm dir. (Her şeyi bilir.)"*⁷⁷

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَالْفَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

*"Birde Yahudiler Allah'ın eli bağlı derler. Ve dedikleriyle elleri bağlandı ve melun oldular. Hayır, O'nun iki eli de açık dilediği gibi bahşediyor."*⁷⁸

İbni Abbas bu ayeti kerimede geçen yahudilerin "Allah'ın eli bağlıdır" sözünü şöyle açıklamaktadır.

"مغلولة" elinde bulunanı cimriliğinden dolayı tutan kimsedir. Onlar böyle demekle, Allah'ın elinin bağlı olduğunu kasetmiyorlar. Burada elin bağlı olması cimrilikten

⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/ 73.

⁷⁸ el-Mâide, 5/ 64.

kinayedir. Bu ifade ile Allah'ın cimri olduğunu iddia etmektedirler. Nitekim âyeti kerimenin devamında gelen izahat onların bu batıl inançlarını tekzip etmekte, kınanan cimrilik, fakirlik ve sıkıntıya uğramaları için beddua edilmektedir.⁷⁹

Ali el-Kârî incelemiş olduğumuz her iki eserinde de benzer bir yorumda bulunmuş, “Elin bağlı olması” cimrilikten kinayedir. Allah'ın elinin bağlı olması ile onun cimri olduğunu ifade etmişlerdir. Yoksa burada Allah'a bir uzuv isnat etmemektedirler, diyerek âyeti kerimeyi yorumlamıştır.⁸⁰

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى
بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

“Herhalde sana biat edenler (bağlılıklarını bildirenler) mahza Allah'a biat ederler. Allah'ın eli onların elinin üstündedir”⁸¹.

Bu ayeti kerimenin izahında İmam-ı Kurtubî “يد الله” terkiibini açıklarken birkaç muhtemel mânadan bahsetmektedir.

Müminlerin ahidlerine vefada bulunmalarına karşılık Allah'ın mükâfatının daha üstün olacağı beyan edilmekte,

Ya da müminlerin itâatlerine karşın Allah'ın hidayetinin onların üzerinde olacağı ifade edilmektedir.

İmam Kelbî; Burada “yed” lafzı ile “Allah'ın müminler üzere olan nimeti” kastedilmiştir. Demektedir.

İbni Keysan'da “Allah'ın gücü ve yardımı müminlerin üzerindedir” şeklinde âyeti kerimeyi yorumlamıştır.

Ali el-Kârî bu ayeti kerimede Allah'a izafe edilen “yed” kavramını izah ederken burada Cenâbı Hakka izafe edilen bu kavramın mecazi mâna da olduğunu beyan etmekle iktifa etmiş asıl olan tevil yapmaktan kaçınmaktır görüşünü ileri sürmüştür.

Bununla beraber selefin bu hususta ki görüşlerini nakletmiş muhtemel manayı,

“Allah'ın kudreti, gücü onların gücünün fevkindedir.” şeklinde izah etmiştir.

⁷⁹ Çelebi, “Hulâsatü'l- Beyân fi Tefsîri'l- Kurân” 3/1264.

⁸⁰ El- Kârî, “Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân”, 1/ 238.

⁸¹ el-Fetih, 48/10.

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ

“Birde sema ya bakın biz onu kuvvetle bina ettik. Ve şüphe yok ki biz çok geniş vüstate malikiz. (O’nu istikrarlı bir şekilde genişleten biziz).”⁸²

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Kim o her şeyin melekütü yedinde? (Her şeyin yönetimini elinde tutan). Ve O kayırır da ona karşı kimse kayıramaz.”⁸³

Yukarıda geçen ayeti kerimelerin izahından da anlaşıldığı üzere “yed” lafzının Allah’a izafeti hakiki mâna da olmayıp teville muhtaç olan bir kavramdır. Bu noktada birçok müfessir benzer yorumlarda bulunmuş ayeti kerimelerde Allah’a nisbet edilen “yed” lafzına hakiki mananın dışında birtakım mecazi anlamlar yüklemişlerdir. Müfessir Molla Ali el-Kârî de benzer yorumlara katılmakla birlikte aslolanın te’vil yapmaktan uzak durmak olduğunu ifade etmiş bu yaklaşımı ile selef-i salihinin çizgisini takip ettiği izlenimini vermiştir.

4.6.Kabz (القَبْضُ);

Sözlük anlamı olarak “daralma, büzülme; tutukluk durgunluk, sıkılma, taşlanma”⁸⁴ gibi manalara gelen kabz kavramı, tasavvuf edebiyatında müridin ansızın kalbinde hissettiği mânevî bir sıkıntı, olup bu sebeple müridde meydana gelen durgunluk ve isteksizlik halini ifade eder. Çoğukere zıt anlamı olan “bast” kavramı ile birlikte zikredilir.

“Kâbız” ve “Bâsıt” kavramları Allah’a ait olan sıfatlardandır. İnsan ise bu sıfatlara mahal olması hasebiyle makbuz ve mebsût’tur. Allah kimizaman celâlini ve azametinin tecellisi olarak kalpleri kabz eder, daraltır; kimizaman da cemâlini ve lütfunu izhar ederek kalpleri bast eder, açar.⁸⁵

مَنْ ذَا الَّذِي يُفْرِضُ اللَّهُ قَرَضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفُهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

⁸² ez-Zâriyât, 51/47.

⁸³ el-Mü’minûn, 23/ 88.

⁸⁴ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arap, 7/222.

⁸⁵ Süleyman Uludağ, “Kabz”, Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/44.

“Hani kim var ALLAH’a bir karz-ı hasen arzedecek te Allah ona birçok katlarını katlayıversin. Allah hem sıkar(daraltır) hem açar. Hem de döndürülüp ona götürüleceksiniz”⁸⁶.

ثُمَّ قَبَضْنَا إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا

“Sonra nasıl tutup O’nu azar azar kendimize almaktayız.”⁸⁷

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ
وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

“Allah’ı hakkıyla takdir edemediler. Hâlbuki Allah bütün arz kıyamet günü O’nun kabzası (avuç içi kadar bir şey olacaktır.) gökler de yeminine dürülmüştür. Çok münezzeh ve çok yüksektir. O sübhan egemenliğinde sınırsız olan, onların şirkinden.”⁸⁸

Bu ayeti celile, Cenâbı Hakkın büyüklüğünü isbat için nazil olmuştur. Yani kıyamet gününde kemâl-i azamet ve kudretimle yeryüzünü kabz ederim, yedi kat gökler Allah’ın kudretiyle dürülür ve hareket etme melekesini kaybederler anlamındadır.

Kabız; bir şeyi elinin ve avucunun içine almaktır.

Yemîn; sağ el manasınadır. Ancak bu manalar mahlûkata ait sıfatlar olması hasebiyle zat-ı İlâhi hakkında düşünülmesi imkânsızdır. Binaenaleyh gerek kabız ve gerek yemin yüce Allah’ın kudretinden kinayedir. Yani “sağ eliyle avucunun içine alınan bir şey nasıl hakir ve zelil olursa yerler ve gökler bütün heybetleriyle beraber Cenâbı Hakkın kudretine nisbetle bunlarda avuç içine alınan şey gibi hakir ve zeliller” demektir.⁸⁹

Ali el-Kârî Envârü’l-Kurân isimli eserinde bu ayeti açıklarken benzer bir yaklaşımda bulunmuş ayette geçen kabız ve yemin kelimelerinin Allah’ın yüceliğine ve kudretine tenbih ettiğini beyan etmiştir.⁹⁰

4.7.Sağ El;

لَا خَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ

⁸⁶ el-Bakara, 2/ 245.

⁸⁷ el-Furkân, 25/ 46.

⁸⁸ ez-Zümer, 39/ 67.

⁸⁹ Çelebi, “Hulâsatü’l- Beyân fi Tefsîri’l- Kurân, 12/4919.

⁹⁰ El- Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân” 4/367.

“Elbette biz O’nu ondan dolayı yeminiyle yakalardık. (Kuvvetle tutar hıncını alırdık).”⁹¹

Yukarıda zikredilen ayeti kerime bir önceki ayetlerle beraber düşünüldüğünde nazmın manası daha güzel anlaşılmaktadır. Burada “Biz onu sağ elimizle yakalardık” mefhumunun hakiki manada olmayıp kinaye yoluyla güç ve kuvvet anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira önceki ayeti kerîmelerde farazî olarak peygamberin yalan söylemiş olma ihtimalinden bahsedilmiş, şayet böyle bir durum söz konusu olsa elbette ânı vâhitte Allah tarafından ikaz edileceği güçlü bir anlatım tarzıyla ifade edilmek murad edilmiştir.⁹²

Ali el-Kârî de incelemekte olduğumuz eserlerinde benzer yorumda bulunmuş, ayeti kerimede geçen sağ el kavramının kuvvet manasına geldiğini tercih ederek “biz onu sonsuz kuvvetimizle yakalardık” şeklinde ayet-i kerime yi yorumlamıştır.⁹³

4.8.Sâk (السَّاقِ);

İnsan’ın diz kapağı ile ayağı arasındaki bölgeye denir. At, katır, deve’nin ayak tarağının üst kısmı. Sığır, koyun ve keçinin dirseğinin üst kısmına verilen ad.⁹⁴

السَّاق kelimesi lugatta الامر الشديد “şiddetli iş” و كشفه “açığa çıkması” anlamında kullanılır. İşin şiddetinden bir kinayedir. Cimri olan bir kimse için ((وَأَيُّدٍ ثَمَّ)) (Onun makamda eli yok) sözü gibi. İnsan zor bir işe başlayacağı zaman “paçaları sıvadı” denir. İnsanın ayağının üst kısmının “sâk” diye isimlendirilmesi bütün vücudu taşıdığı içindir.

Kıyamet gününün en şiddetli ânı, insanın uzvuna teşbih edilmiş o gün işin çok şiddetli olacağı anlatılmaya çalışılmıştır. Yoksa müşebbihenin iddia ettiği gibi Allah’ın bir uzvunun ismi olması ve o gün uzvunun açılacak olması söz konusu değildir.

Bu gibi mecâzi anlatım metodları Kur’an-ı Kerîm’de birçok yerde karşımıza çıkmaktadır.

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ

⁹¹ el-Hâkka, 69/ 45.

⁹² es-Sâbûnî, “Safvetü’Tefâsîr”, 7/37.

⁹³ el-Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 5/212.

⁹⁴ İbn Manzûr, “Lisânu’l- Arap”, 4/754.

*“O gün ki Sâk’dan bir keşif olunur. (Peygamberlerin söylediklerinin gerçekliği ortaya çıktığında), ve secdeye davet edilirler. O vakit güçleri yetmez.”*⁹⁵

Ey Muhammed kavmine o çetin günü hatırlat. O gün son derece çetin ve sıkıntılı işler ortaya çıkar. İbn Abbas, o sıkıntı ve şiddet günü kıyamet günüdür. Yorumunu yapmaktadır. Kurtubî bu ayetin yorumunda şöyle bir açıklama yapar. Bu ayet-i kerîmede istiâre yoluyla sıkıntı ve dehşet anını ifade etmek için paçaları sıvamak anlamına gelen “sâk” terimi kullanılmıştır. Zira insan zor ve zahmetli bir işe kalkışacağı zaman “paçaları sıvadı” tabiri kullanılır. Yukarıda geçen ayet-i kerîmede gerçek manada bir uzuvdan bahsedilmeyip işin şiddet ve zorluğu anlatılmak istenilmiştir. Ayetin devamında da bütün insanların secdeye davet edilip yalnızca inananların secde yapabileceği günahkârların ve münkirlerin ise buna güç yetiremeyecekleri ve bu sebeple çok büyük bir sıkıntı ve ızdırap içerisine düşecekleri nakledilmektedir.⁹⁶

İbn mesud bu ayetin tefsirinde şöyle der.

“O gün rahman sâk’ı açar ve müminler secdeye kapanırlar. Münafıklar ise sırtları tabaka tabaka olurda secdeye kadir olamazlar.

وَأَلْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ

*“Ve dolaşır el ayak, bacağa bacak.”*⁹⁷

“Ölüm sarhoşluğu ve sıkıntılarının şiddeti sebebiyle ölmek üzere olan kişinin bacakları biri diğerine dolaşır.”⁹⁸ İbn Abbas bu ayet-i, “dünyadan ayrılma sıkıntısı ölümün şiddeti ve sıkıntılarıyla birleştiğinde” şeklinde yorumlamış ayet-i kerimede kullanılan “sâk” kavramını şiddet ve sıkıntı hali olarak açıklamıştır. Buhâri, Müslim, Nese’î İbn Münzir ve İbn Merduye, Ebû Saîd kanalıyla Peygamber efendimizden yapılan bir rivayette bu kavram şöyle izah edilmektedir.

“Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem hazretlerini dinledim şöyle diyordu;

⁹⁵ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 8/5292

⁹⁶ es-Sâbûnî, “Safvetü’ Tefâsîr”, 7/21

⁹⁷ es-Sâbûnî, “Safvetü’ Tefâsîr”, 7/125.

“Rabbimiz sâk’ından keşfeder, derhal ona her mü’min ve mü’mine secde eder. Dünya da riya ve süm’a için secde eden kalkar, secde etmeye gider fakat beli tutulur, öylece kalır, secde etmeye güç yetiremez.

Bu ve benzeri rivayetlerde hakikati anlaşılamayacak biçimde bir kapalılık vardır. Hakikatını tam anlayamamakla beraber bu hususta varid olan sahih rivayetlere inanmak icap eder. Allah teâla işin aslını vakti geldiğinde bizzat kullarına bildirecektir. Bizim anlamamız gereken husus, “keşfi sak” tan maksadın, hakikatın açığa çıkacak olması, kıyamet gününü meydana gelecek hârikulade işler neticesinde insanların hakikatı tam manasıyla anlayacağı, kâdir-i mutlak olan Yüce Allah’ın kendisine inananlara rahmet nazarı ile şirk koşanlara ise gadabıyla tecelli edeceği bir haldir ki nasıl olacağını şimdi tayin etmenin imkânı olmasa gerektir. Ne var ki müteşâbihat peşinde koşan kimi kimseler bunlardan tecsim ve teşbih, yani “ليس كمثلہ شيء” hükmünün aksine Allah’ın bu gibi sıfatlarını cisimlere benzetmek yanılığısına düşmüşler, ehli batın “mistik” sofiyyeden birtakımlarıda bu kelimeleri özellikle zahiri anlamlarına atfederek gerçek manada bir sureti İlâhiyyenin zahir olacağına kâil olmuşlardır.

Sâhibi Keşşâf; Bu meyanda şu şekilde bir açıklama yapar. “Keşif an sâk” ve “ibda anil’ hıdâm” (baldırlardan açmak) ifadeleri bir işin ne kadar şiddetli ve gerçekleşek olan hadisenin tahammülü zor bir durum olduğunu ifade etmek için kullanılan kinayeli bir anlatım tarzıdır.⁹⁹

Fahredden er- Râzî “SÂK” kelimesinin izahında dört farklı manaya yer vermiş, muhtemel manaları kitabında delilleriyle zikretmiştir.

Birinci muhtemel mana; Şiddettir. Bu hususta şu rivayeti aktarmak yerinde olacaktır. “İbn Abbas’tan bu âyetin tefsiri sorulduğunda demiştir ki size Kur’an’dan bir şey hafî geldiği vakit onu şiirde araştırın, çünkü şiir arabın divanıdır. “İşitmedinizmi şairin şu kavlini; O kerbû şiddet günüdür.”

İkinci ihtimal; Ebû Said Darî’nin sözüdür. Bir şeyin sâk’ı onun mâ-bihil kıvamı olan aslı demektir. Yani emir aslında tam manasıyla açığa çıktığı gün demektir. Bu izahata göre âyetin anlamı kıyamet günü herşeyin aslı günyüzüne çıkacak demektir.

⁹⁹ Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, 8/5294.

Üçüncü ihtimal ise; cehennemın sâkı yahud arşın sâkı yâhud mebih bir meleğın sâkı demektir.

Dördüncü ihtimal Müşebbihe'nin sözüdür ki; Allah'ın sâkı demişlerdir. Oysaki Allah'ü Teâla cisim olmaktan münezzehtir.¹⁰⁰

Sonuç olarak diyebiliriz ki, “keşfi sâk” tan müminin imanını ile beklediği, münkirin de kaçındığı Allah'ın nihai hükmünün tam manasıyla ortaya çıkacağı ve netice olarak münkirlerin korku ve dehşet içerisinde zelil ve hakir bir hale düşecekleri, inananların ise kendilerine rahmet kapılarının açıldığını görmeleri sebebiyle sürur ve heyecana kapılacakları beyan edilmek istenmiştir.

Ali el-Kârî, her iki eserinde de bu âyeti kerimede geçen “sak” lafzını kıyamet günü'nün şiddetinden kinaye olarak yorumlamış. Bu ayet-i kerîmeyi şu şekilde izaha çalışmıştır.

O gün “sak” ın açılması; kıyamet günü hesabın ve cezanın şiddetinden ibarettir. O gün Allah'ın kudret ve azameti bütün heybeti ile ortaya çıkacağını, işin aslının ve hakikatinin ayan beyan anlaşılacağını ifade etmek için temsili olarak bu kelime kullanılmıştır.¹⁰¹

4.9.Nûr (النور);

Sözcük anlamı olarak “aydın ve ışıklı olmak” mealinde “نور” mastarından türetilmiş bir isimdir. Nûr kelimesi “aydınlık, ışık” anlamına gelmektedir.¹⁰² Öte yandan apaçık olan, nesne ve olayların hakikatini ortaya koyup aydınlatan şeye de nûr denir. Allah'a izafe edildiğinde “nur'un kaynağı” veya sıfat olarak “nurlandıran, herşeyi aydınlatan” anlamlarında kullanılır.

Râgıp el- İsfehânî, nûr' kavramını dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki farklı katagoride değerlendirmektedir. Dünyevî olanı, zihin ve kalp ile anlaşılan ay ve güneş gibi aydınlık saçan ve gözle algılanan melekedir. Uhrevî nûr'u ise ebedi âlemde müminlerin önlerinde ve sağ taraflarında bulunacak olan nûr olarak yorumlar. Allah'ın nûr kavramıyla vasıflanması, nurun kaynağı olması, nuru yaratan zat olmasına itibarladır.¹⁰³

¹⁰⁰ Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 8/5295.

¹⁰¹ El- Kârî, “*Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân*”,5/250.

¹⁰² İbn Manzûr, “*Lisânu'l-Arap*”, 8/735.

¹⁰³ Bekir Topaloğlu, “Nûr”, Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/243.

Özdeş kelime olan Nûr ile nâr kavramları mecazi olarak birbirlerinin yerinde kullanılırlar. Nâr insanların dünya hayatı için, nûr ise ahiret hayatı için yararlıdır.

لِلّٰهِ نُورُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ مِثْلُ نُوْرِهِ كَمِشْكُوٰةٍ فِيْهَا مِصْبٰحٌ الْمِصْبٰحُ فِيْ زُجَاجٍ الزُّجَاجَةُ كَآئِهَآ
كُوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ

Meali: “Allah semavat ve arzın nurudur. Nurunun temsili; sanki bir kandil yuvası içinde bir lamba cam fanus içindedir Sırça sanki bir inci yıldız, mübarek bir ağaçtan tutuşturuluyor”.¹⁰⁴

Ali el-Kârî bu ayet-i kerimede geçen nur kavramının Allah’a nisbetinde mecazi bir anlatım olduğunu, meramı İlâhî’nin Allah’ın zatının nurdan (ışık) meydana geldiğini açıklamak olmayıp, bilakis nuru yaratan arz ve semavatı aydınlatan anlamında anlaşılması gerektiğini izah etmiştir. Bu kanaatine delil olarak İbn Abbastan bir rivayeti kitabında zikreder. İbn Abbastan; O’nun nuru ile arz ve semadakiler doğru yolu bulur, gözler o nur ile görür, kalpler o nur ile irşad olur. Zahiri ve batınî nurun yaratıcısı o’dur.¹⁰⁵

4.10.Nefis (النفس);

Lugatta “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süfli arzular” gibi birtakım muhtelif anlamları ihtiva eden nefis kavramı, Kur’an ve Hadislerde ruh, zât, gibi anlamları ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁰⁶

İnsanı diğer mahlûkattan ayıran, işlediği amellerden dolayı Allah katında yükümlü olmasına sebep olan bir kuvettir. Kişi o kuvvet sebebi ile vahye muhatap kılınarak yaptığı her işten mesul tutulmuştur. Netice olarak insanın Allah katında hesaba çekilecek olması ve sonuç olarak Allahın lütfuna ya da gadabına muhatap kalması sahip olduğu bu kuvve-i maneviyye den kaynaklanmaktadır. Zira insanın dışındaki hiçbir canlı bu manada bir sorumluluğun altına girmemiştir.

Kura’n ve hadislerde nefsin birtakım özelliklerinden bahsedilir. Bu hususlar nefsi anlama noktasında bizlere ipucu vermektedir. Nitekim nefis ile alakalı yapılan tanımlarda bu ihtimallerden yararlanılmıştır. Sahâbe ve sonrasında gelen tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemi âlimleri nefis hakkında keskin bir tarif yapmaktan kaçınmış hadislerde anlatılan kısmıyla

¹⁰⁴ en-Nûr, 24/ 35.

¹⁰⁵ el- Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân” 3/467.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, “Lisânu’l- Arap”, 8/647.

iktifa etme yolunu tercih etmişlerdir. Sonraki dönem din âlimlerinde nefis kavramı hakkında daha belirgin tarifler yapıldığını müşâhede etmekteyiz. Kavramın daha iyi anlaşılması açısından burada bir iki örnek zikretmek yerinde olacaktır.

Fahreddin er-Râzî ve İbn Kayyim el-Cezviyye tarafından kabul görmüş bir görüşe göre nefis; nûrani, ulvî şerefli, latif ve canlı/diri bir cisim olup hakikatı itibarıyla hissi, maddi olan bedenden farklı bir şeydir. Suyun güle, ateşin kömüre, yağın süte yayılması gibi vücudun her tarafına nüfuz ederek onu harekete geçirir. Beden ve organlar bu latif cisimden gelen etkileri kabule ettiği sürece bu latif cisim onlarla kenetlenmiş bir durumda bulunarak onlara hissetme, hareket etme ve irâde gibi melekeleri kazandırır. Organlar bozulup işgöremez duruma geldiğinde nefis bedenden ayrılır ve ruhtar âlemindeki makamına intikal eder.

İbn Kayyim'da Fahreddin er-Râzî'nin yaklaşımını benimsemiş nefis konusunda Kurân, sünnet, icmâ, akli deliller ve fitrata uygun olan görüşün bu olacağını savunmuştur. Diğer görüşlerin geçersiz olduğunu iddia etmektedir. İbn Kayyim savunmuş olduğu görüşünün doğruluğunu ortaya koymak için yüzden fazla delil ortaya koymuştur. Bu deliller nefsin tıpkı beden gibi belli birtakım fiilleri, hareketleri, nitelikleri ve hallerinin var olduğu esasına dayanır.¹⁰⁷

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقْيَةً وَيَحْذَرِ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ

Meali: “Müminler müminleri bırakıpta kâfirleri dost edinmesin. Ve onu her kim yaparsa Allah'tan ilişiği kesilmiş olur. Ancak onlardan bir korunma yapmanız başka bununla beraber Allah sizi kendisinden tahzir buyurur”.¹⁰⁸

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيَحْذَرِ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ

Meali: “herkesin yaptığı iyiliğide işlediği kötülüğü de önüne konmuş olarak bulacağı gün, (insan) ister ki kendisi ile kötülükleri arasında uzun bir mesafe bulunsun. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Allah kullarına çok şefkatlidir”¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Süleyman Uludağ, Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/526.

¹⁰⁸ Âl-i İmrân, 3/ 28.

¹⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/ 30.

Hulâsatü'l-Beyan'da Mehmet Vehbi yukarıda ki ayet-i kerimelerde geçen “nefis” kavramını açıklarken, “Allah bizzat kendisi sizi korkutuyor” şeklinde mana vererek, ayeti kerimede geçen “nefis” kavramını lafza-i celâlden bedel-i kül olarak bedel yapmayı tercih etmiş, bu kelimeyi “zat” anlamında değerlendirmiştir.

Ali el-Kârî'de benzer yorumu tercih etmiş bu ayetlere şu şekilde mana vermiştir. “Allah sizi zatına muhalif hareket etmekten korkutur.”¹¹⁰

Aktarmaya çalıştığımız yorumlara baktığımızda nefis kelimesinin Allaha izafeti durumunda muhtemel manalarından “zat” anlamı tercih edildiğini görmekteyiz.

4.11.Kürsü;

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ¹¹¹

Meali: “Başka tanrı yok ancak o var. Daima yaşayan daima duran, tutan, hay kayyüm. Ona ne gaflet basar ne uyku. Göklerde ve yerdeki hep onun. Kimin haddine onun izni olmaksızın huzurunda şefaate edecek! Onların önlerinde ne var arkalarında ne var hepsini bilir. Onlar ise onun dilediği kadardan başka ilmi ilahisinden hiçbir şey kavrayamazlar. Onun kürsüsü gökleri ve yeri kucaklamıştır. Her ikisini görüp gözetmek ona bir ağırlık vermez. O öyle ulu öyle azametlidir”.¹¹²

Arap kelimelerinde meşhur olan kullanım biçimi “kürsî” şeklinde olup memleketimizde ’de özellikle cami ve medreselerde vaaz ve ders okutmak için tahsis edilen, üstüne merdivenle çıkılan bir mimari öğedir. Ayet-i kerimede Allah’a nisbet edilmesi burada değişmeceli bir anlatım olduğunu işaret etmektedir. Zira hakiki anlamda Allah’ın bir kürsüsünün var olduğu düşünülemez.

Ali el-Kârî Envârü'l-Kurân isimli eserinde ayeti kerimede geçen, وسع كرسيه kavramını yedi kat semayı ihata eden arşın önünde duran bir cisim olarak tarif etmekte ve şu hadisi

¹¹⁰ el-Kârî, “Envârü'l-Kurân ve Esrârü'l-Furkân” 1/111.

¹¹¹ el-Bakara, 2/255.

¹¹² Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 1/103.

şerifi nakletmektedir. “Yedi kat sema ve yedi kat arz kürsi’nin yanında çölde bulunan bir halka gibidir. Arşın yanında kürsi’de çölün halkaya oranla büyüklüğü gibidir.”¹¹³

Bu izahadan sonra birtakım nakiller yapmış ayeti kerimede geçen kürsi kavramına Allah’ın ilmi ya da kudreti veya mülkü gibi anlamlar verilebileceğini aktarmıştır.

Diğer eseri olan el-Cemâleyn isimli eserinde ise bu ayeti kerimeyi yorumlarken “Allah’ın ilmi ve kudreti arz ve semavatı kaplamıştır”, şeklinde mana vererek kendisinin de bu meyanda düşündüğünü ayeti kerimede geçen kürsi kelimesinin hakiki mana da kullanılmayıp ilim ve kudretten kinaye olduğu kanaatini taşıdığını gözlemlemekteyiz.¹¹⁴

4.12.Dâbbe (الضَّبَّة);

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ

Meali: “söylenen söz başlarına geleceği vakit, onlar için arzdan bir “dâbbe” (yaratık) çıkarırız. İnsanların ayetlerimize yakın olarak inanmadıklarını onlara söyler.”¹¹⁵

Sözcük anlamı olarak Deb ve Debîb, hafif yürüme, debelenme gibi anlamlara gelmektedir. Canlılarda genellikle haşerelerde kullanılır. “Dâbbe” kelimesi de bu kökten fâil kalıbında debelenen şey anlamında gelir. Lügat anlamına baktığımızda canlı ve cansız tüm hareket eden varlıkları kapsarken örfte sadece hayvanatta özellikle at’da kullanılması meşhurdur. Bununla beraber insan manasına kullanıldığında mervidir. Yukarıda zikrettiğimiz ayette geçen “Dâbbe” kelimesinin nekre olarak gelmesi ve devamında “konuşan” sıfatıyla kayıtlanması burada hayvan-ı nâtik yani “insan” anlamında kullanıldığına işaret etmektedir.¹¹⁶

Kadı Beydâvî ve bazı ehli hadis bu ayette geçen “dâbbe” kelimesini kıyamete yakın çıkacak olan Deccal için casusluk yapacak bir haberci olarak yorumlamışlardır.

Ebussûd’da “cessas” mübalağa ile casusluk yapan anlamını tercih etmiş bu kelimenin nekre olarak gelmesinin, ayrıca kelimenin sonundaki tenvinin tefhim tenvini olması bu

¹¹³ el-Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 1/228.

¹¹⁴ el-Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 1/92.

¹¹⁵ en-Neml, 27/82.

¹¹⁶ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 5/3701.

kelimenin hakiki anlamının hilafına farklı bir anlamda kullanıldığına delalet ettiğini ifade etmiştir.

فَلَمَّا فَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ
كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ

Meali: “Sonra vaktaki ona ölümü hükmettik. Onlara onun ölümünü sezdiren olmadı. Yalnız bir güve böceği dayandığı esasını yiyordu. Bu sebeple yıkıldığı zaman tebeyyün etti. (Ortaya çıktı) ki, cinler eğer gaybı bilselerdi, o zilletli azap içerisinde bekleyip durmazlardı.”¹¹⁷

وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Meali:” Öyle ya nice hayvanlar var rızıkını taşıyamaz. Allah onlara da rızık veriyor, sizede. Çünkü semî ve alîm olan yalnız odur.”¹¹⁸

وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٍ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

Meali: “hayvanatı tenevvü ettirip üreterek sizi yaratmasında yakın edinecek (bütün kalbi ile inanacak) bir kavim için çok ayetler vardır”.¹¹⁹

Ali el-Kârî “dâbbe”kelimesini yukarıda verdiğimiz nakillere benzer bir şekilde “cessase” anlamında yorumlamış bu manayı teyit için şu rivayeti eserinde zikretmiştir¹²⁰. Ebû Hureyre’den naklolunan bir rivayette peygamber aleyhisselamın şöyle dediği aktarılır. “Dâbbetü’l arz Musa’nın asası ve Süleymanın Mührü ile beraber çıkacak, mühür ile müminin yüzünü parlatacak, asa ile kâfirin burnunu kıracak. İnsanlar sofraya toplanacak kâfir ve mümin tanınacak.”

Aktarmaya çalıştığımız rivayetler gözönünde bulundurulduğunda anlamaktayız ki “dâbbe” kelimesi sadece kıyamet alameti olarak neml suresinde mecazi olarak casusluk yapan haberci anlamında kullanılmış, bir yerde güve böceği, diğer yerlerde ise hakiki manasında hareket eden varlık anlamında isti’mal edilmiştir.

¹¹⁷ Sebe’, 34/ 14.

¹¹⁸ eI-Ankebût, 29/ 60.

¹¹⁹ eI-Câsiye, 45/4.

¹²⁰ El- Kârî, “Envârü ’l-Kurân ve Esrâru ’l-Furkân”, 4/66.

4.13. Berzah (البرزخ);

Lugatta “iki nesne arasındaki mânia” anlamına gelmektedir.¹²¹ Din terminolojisinde ise kişinin ölümüyle başlayan ve tekrar diriltilmeye kadar sürecek olan ara dönem, dünya ile âhiret arasındaki âlem ve kabir hayatı gibi kavramları anlatmak için kullanılır. Berzah kelimesi Kur’ân’ı Kerim’de, iki yerde, iki şey arasındaki engel anlamında kullanılırken bir yerde de kabir hayatı anlamında zikredilmektedir.

Kelâm âlimleri bu kavramı çoğunlukla ölüm ile yeniden diriliş anı arasındaki âlem olarak yorumlamış her insanın mutlaka bir berzah döneminden geçeceğini iddia etmişlerdir.

Tasavvuf istilahında ise genellikle, akıl ve duyularla bilinen maddi âlem ile bu yollarla kavranamayan mânevi âlem arasında köprü vazifesi gören üçüncü bir âlem olarak nitelendirilmektedir.

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً وَجِجْراً مَحْجُوراً

“Biri tatlı ve susuzluğu giderici diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi karışacak şekilde salıveren ve ikisi arasına bir engel, aşılmaz bir perde koyan o’dur”.¹²²

بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ

“Amma aralarında asla aşmayacakları bir engel var.”¹²³

Ali el-Kârî ayeti kerimelerde geçen “berzah” kavramını Allah’ın kudretinden istiâre olduğunu, Cenâbı Hakkın zahirde imkânsız gibi görünen şeylerin Allah’ın kudreti ile mümkün olacağını ifade etmek için, mecâzi bir anlatım metodu kullanıldığını ifade etmiştir.¹²⁴

4.14. İstivâ (الاستواء);

Sözcük olarak “doğru ve düzgün olmak” anlamında kullanılmaktadır. Mastarı “سوى” kelimesidir. Mütedil olmak, eşit ve düzgün olmak gibi birtakım anlamlara gelir.¹²⁵ İstivâ kelimesi yedi yerde arşa, iki yerde semaya yönelik bir fiil olarak Allah’a isnat edilmiştir. Aşağıda zikredeceğimiz âyetlerde yapılan açıklamalara bakıldığında Allah yeri

¹²¹ İbn Manzûr “Lisânu’l- Arap”, 1/385.

¹²² el-Furkân, 25/ 53.

¹²³ er-Rahmân, 55/20.

¹²⁴ el-Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 5/76.

¹²⁵ İbn Manzûr, “Lisânu’l- Arap”, 4/765.

yarattıktan sonra gökleri yaratmaya yönelip onları yedi olarak düzenlemiş, sonra da arşa istiva etmiştir.¹²⁶

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Meali: “Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan sonra göğe yönelerek, onları yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O’dur. Ve O herşeyi hakkıyla bilmektedir.”¹²⁷

İstivâ’nın, Allah’a nisbet edilmesinin ortaya koyduğu anlam kapalılığının yanında, zâtî mi yoksa fiilî bir sıfat mı oluşuna dair münazara ikinci asrın başlarına kadar uzanır.

İstivâ’nın hakikatte ne olduğu ve Allah’a izâfeti hususunda birtakım görüşler öteden beri aktarıla gelmiştir. Biz burada sadece doğruya en yakın olan görüşü zikretmekle iktifa etmiş olacağız.

Mütedil olan görüşe göre İstivâ kavramı: mahiyeti bizce bilinmeyen Allah’ın sıfatlarındandır. Bir mekânda ya da bir cihette bulunmaksızın Allah’ın zatına mütenasip olarak arşa istivâ ettiğine îman etmek ve bu hususta herhangi bir yoruma gitmemek en doğru yoldur. Zira ayet ve hadislerde, Allah’a izafe edilen istivâ kavramının asıl anlamını yalnızca kendisi bilir. Şayet istivâ kavramının mahiyeti insanlarca kavranabilecek olsaydı, ashâb bu konudaki nasları yorumlar ve onları açıklama yoluna giderdi. Ne varki bu konuda ashab tarafından hiçbir yorum nakledilmemiş, sadece ayetin delalet ettiği manaya iman etmekle iktifa ettikleri görülmüştür.¹²⁸

Ali el-Kârî Envaru’l-Kuran isimli eserinde yukarıda zikrettiğimiz ayeti kerimede geçen “istivâ” kavramını Allah’ın irade ve kudret sıfatlarıyla açıklamış, yüce olan Allah bütün kudretiyle semaya yöneldi şeklinde ayeti yorumlamıştır.¹²⁹ İncelemekte olduğumuz diğer eseri el-Cemaleyn’de ise “istiva” kavramını قصد (kastedti) fiili ile yorumlamış Allah’ın yeryüzünü yarattıktan sonra sema âlemini yarattı şeklinde mana vermiştir.¹³⁰ Bu izaha nazaran gökyüzünün yeryüzünden sonra yaratıldığı hükmüne varmak mümkün olmaktadır.

¹²⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “İstiva”, Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/402.

¹²⁷ el-Bakara, 2/29.

¹²⁸ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 1/291.

¹²⁹ El- Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 1/52.

¹³⁰ el- Kârî, “el-Cemâleyn li’l-Celâleyn”, 1/25.

4.15.İstihyâ (الاستحياء);

Sözlükte mahcup olmak, utanmak, sıkılmak gibi anlamlara gelmektedir. Ahlak terimi olarak “nefsin çirkin davranışlarından rahatsız olup onları terk etmesi”, “Kötü bir işin yapılmasından veya iyi bir işin terk edilmesinden dolayı insanın yüzünü kızartan sıkıntı” gibi değişik şekillerde açıklanmıştır. Arapça’da “kınama, yergi; onur kırıcı tutum ve davranış” mânalarına gelen âr kelimeside Türkçe’de genellikle hayânın eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır.¹³¹

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا

“Bilmeliki Allah bir sivrisineği hatta daha ötesini bir örnek yapmaktan çekinmez.”¹³²

وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ

“Allah doğruyu söylemekten sıkılmaz, (çekinmez).”¹³³

Ali el-Kârî yukarıda örneklerini verdiğimiz ayeti kerimelerde geçen “hayâ” kavramını, Allah’a nisbet edildiğinde bir ifade beyanı olarak yorumlamış, el-Cemâleyn isimli eserinde “Allah beyanını açıklamayı terk etmez” şeklinde ayete mana vermiştir.¹³⁴ Envârü’l-Kur’ân isimli eserinde de benzer yorumda bulunmuş “Allah size doğru olanı açıklar” şeklinde ayeti kerimeyi yorumlamıştır.¹³⁵ Her iki esere de baktığımızda benzer bir yorum olduğu gözlemlenmekte, ayeti kerimelerde geçen “istihya” kavramının, Allah hakkında, kullarda olduğu gibi ahlâki bir davranış olarak değerlendirilemeyeceği, hakiki manasının dışında bir anlam yüklemesi yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

4.16.Allah’ın Gelmesi;

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَالَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

“Onlar sadece şunu gözetliyorlarki, Allah buluttan gölgelikler içinde meleklerle birlikte geliversinde, işleri bitiriliversin. Halbûki bütün işler Allah’a götürülür.”¹³⁶

وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا

¹³¹ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 1/289.

¹³² el-Bakara, 2/26.

¹³³ el-Ahzâb, 33/ 53.

¹³⁴ el- Kârî, “el-Cemâleyn li’l-Celâleyn”, 2/203.

¹³⁵ el-Kârî, “Envârü’l-Kurân”, 4/214.

¹³⁶ el-Bakara, 2/ 210.

“Ve Rabbinin emri gelip melekler de saf saf dizildiği vakit”¹³⁷

Yukarıda geçen ayeti kerîmelere tefsir âlimlerinin genel yaklaşımı şu şekilde izah edilebilir.

İmam Zeccac yukarıda geçen ayeti kerîmelerde “Allah’ın gelmesi” kavramını, Allahın hükmünün ve emrinin gerçekleşmesi şeklinde yorumlamaktadır. İmam Kurtubî, “Allah’ın dilediği şekilde gelmesi” şeklinde bu ayetleri yorumlar.

Fahredden er-Râzî’de yukarı da geçen ayet-i kerîmelerde Allah’a isnad edilen “gelmek” fiilinin müteşâbihattan olduğunu zahirî manasının Cenâb-ı Hakka izafe edilmesinin mümkün olamayacağını birçok delille izah etmiş, ortak nokta olarak; “gelmek-gitmek” gibi fiillerin hareket ve sükûn eylemlerini gerektirdiği ve bunların da hâdis olduğu, dolayısıyla Cenâbı Hakkın hâdisata mahal olan fiillerden münezzehtir. ¹³⁸

Ali el-Kârî’ de bu ayetlerin izâhında “gelmek” fiilini Allah’ın zatının değil emrinin gelmesi şeklinde yorumlamış, Cenâbı Hakka hâdisata mahal olacak bir fiil isnad etmekten kaçınmıştır. ¹³⁹

Netice olarak yukarıda geçen ayeti kerimelerde Allah’a isanad edilen “gelmek” fiilinin hakiki mana da olmasının mümkün olamayacağı aksi takdirde Cenabı Hakka, hâdis olan bir fiilin izafe edilmesinin mevzubahis olduğu, dolayısıyla bu gibi sıfatların Allah hakkında bir takım mecâzi anlamlar içerdiği anlaşılmaktadır. Ali el-Kârî bu tezden hareketle ayeti kerimelerde geçen “gelmek” fiilini, Allah ile beraber düşünüldüğünde; “Allah’ın emrinin, hükmünün gelmesi” şeklinde izah etmiştir.

4.17.Allah’ın Yakınlığı;

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانَ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ
يُرْشَدُونَ

“Ve şâyet kullarım sana benden suâl ederlerse, muhakkak ki ben çok yakınımdır. Bana duâ edince duâcının duâsına icâbet ederim. (Karşılık veririm.) O halde onlarda benim

¹³⁷ el-Fecr, 89/ 22.

¹³⁸ Çelebi, “Hulâsatü’l- Beyân fi Tefsiri’l- Kurân”, 2/360.

¹³⁹ El- Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 5/319.

dâvetime koşsunlar. Ve bana hakkıyla îman etsinler ki rüşd ile gidebilsinler. (Doğru yolu bulabilsinler).¹⁴⁰

Kur'an-ı Kerîm'de 26 yerde geçen “قرب” kelimesi birçok yerde hakiki manada sıfat tamlaması olarak kullanılmış yalnız Bakara ve Hûd sûrelerinde farklı bir formatta mecazi anlamda kullanılmıştır. Müfessirler bu iki ayette geçen “قرب” kelimesini müteşâbihattan kabul etmişler hakiki mananın kastedilemeyeceğine hükmetmişlerdir. Bununla beraber ayeti kerimelerin en doğru şekilde anlaşılması için bu kelimeyi yorumlama cihetine gitmişlerdir. İsmail Hakkı Bursevî Ruhul Beyan isimli esrinde bu kelimeyi şu şekilde açıklamaktadır.

Ayet-i kerimede Allah'ın yakınlığından, ilminin genişliği ve kullarının bütün hallerine muttali olması kastedilmiştir. Yoksa Allah'ın bizzat kullarına fiziki açıdan yakınlığı söz konusu değildir. Şayet öyle olmuş olsa bir tarafa yakınlık diğer tarafa uzak olmayı iktiza eder. Arşa yakın olmak arzdan uzak olmayı, doğuya yakın olmak batıdan uzak olmayı gerektirir. Bu ise bütün noksanlıklardan münezze olan Yüce Allah hakkında düşünülemez. Dolayısıyla burada hakiki manayı kasetmek aklen imkânsızdır.¹⁴¹

Fahreddin er- Razî'de tefsîr-i kebîr de benzer yorumları yapmış burada hakiki mananın kastedilemeyeceğini, bunun ne aklen ne adeten mümkün olmadığını birçok delille açıklamıştır. Ayeti kerîme'de geçen yakınlığın ilmi bir yakınlık olduğunu Allah'ın kulunun her haline, zahirine ve batınına muttali olduğunu ifade etmektedir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْمَا تَوْسُوْسُ بِهٖ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ اِلَيْهٖ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيْدِ

“Ve hem şânıma yemin ederim ki! Hakikat İnsan'ı biz yarattık. Ve biliriz nefsi onu ne ile vesveselendirir. Ve biz ona habl-i verîd'den (şah damarından) daha yakınız.¹⁴²

İmam Kurtubî burada geçen yakınlığın ilim ve kudret bakımından bir yakınlık olduğunu, mesafe bakımından bir yakınlığın söz konusu olamayacağını ifade etmektedir. Zira yüce olan Allah Kulunun son anında ona kalbine inen şah damarından daha yakındır ifadesi,

¹⁴⁰ el-Bakara, 2/ 186.

¹⁴¹ İsmail Hakkı Bursevî, “Tefsîr-i Ruhul Beyan”, (İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 2000), 1/296.

¹⁴² Kâf, 50/ 16.

onun her halinden haberdar olduğunu hem bedeni ızdırabını hemde ruh halini en iyi şekilde bildiğini anlatmaktadır.¹⁴³

Müellif ayeti kerimelerde geçen “Allah’ın gelmesi” şeklinde zikredilen tamlamayı ilim sıfatıyla açıklamış Allah’ın ilminin, kulunun her haline vâfik olduğunu, çepeçevre kulunu kuşattığı anlamını ifade etmek için mecazi bir anlatım tarzına gidildiğini beyan etmiştir. İlim kabiliyetini zatî yakınlığa teşbih ederek zat kavramını ilim sıfatı yerinde kullanmış, temsili bir anlatımla Allah’ın ilminin herşeye sirayet ettiğini kulun herhaline muttali olduğunu açıklamak suretiyle ayeti kerîme’yi yorumlamıştır.¹⁴⁴

4.18.Allah’ın Beraberliği;

Maiyyet; Allah ile beraberliğin yüksek bir şuur ve idrak halinde kalpte yaşanmasıdır. Hak Teâlâ’nın her an bizimle beraber olduğunu bilerek, düşünerek ve hissederek hareketlerimizi ona göre tanzim etmektir. Bu şuur ve idrak, Cenâbı Hakkın kuluna en büyük lütfudur.¹⁴⁵

Ayeti kerimelerde geçen Allah’ın kuluyla beraber olması mefhumu fiziki bir beraberlik olmayıp kalbi bir melekedir. Müfessirlerin yorumlarına bakıldığında anlaşılmaktadır ki bu beraberlik Yüce olan Allah’ın yardımının, merhametinin, kullarını kuşatması anlamlarını ifade etmektedir.

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ

“Muhakkak ki Allah, iyi korunanlar ve hep güzellik yapanlarla beraberdir.”¹⁴⁶

İbn kesir bu ayet-i kerimede geçen Allah’ın korunan kullarla beraber olması kavramını, Allah’ın mümin kullarını desteklemesi, onlara olan yardımı ve onları koruması şeklinde izah etmiştir.

İmam Âlûsî burada geçen maiyyeti daimî bir koruma olarak yorumlamış Allah’ın müttekî kullarını her türlü dünya ve ahiret sıkıntılarından kurtaracağını ifade ettiğini açıklamıştır.

أَلَنْ حَقَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ
أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

¹⁴³ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 6/4506.

¹⁴⁴ el-Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 5/16.

¹⁴⁵ es-Sâbûnî, Safvetü’l-Tefâsîr 3/344.

¹⁴⁶ en-Nahl, 16/ 128.

*“Allah sizde bir zayıflık olduğunu bildi de şu andan itibaren yükünüzü hafifletti. Artık sizden sabırlı yüz kişi olursa Allah’ın izniyle iki yüz kişiyi yener, sizden bin kişi olursa iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir.”*¹⁴⁷

Kur’an-ı Kerim’de bakara ve enfal surelerinde geçen Allah’ın sabreden kulları ile beraber olması kavramı Allah’ın rızasının ve yardımının sabreden kullarına olacağını ifade etmektedir.

Ali el-Kârî bu ayeti kerimelerde geçen “Allah’ın beraberliği” ifadesini açıklarken hocası Kuşeyrî’nin görüşünü aktarmakla yetinmiş kendisi herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Bir nevi hocasının görüşü ile aynı kanaatta olduğunu ifade etmiştir. Kuşeyrî bu ayeti kerimleri, Allah’ın yardımının, inan kullara her daim ulaşacağı şeklinde yorumlamıştır.¹⁴⁸

Yukarıda geçen iki ayette verdiğimiz örnekler göz önünde bulundurulduğunda Allah’ın kullarıyla beraberliği yüce Allah’ın kullarına olan yardımını, korumasını ve desteğini ifade eden temsilî bir anlatım tarzıdır. Cenâbı Hak ayeti kerîme’ler de geçen şartlara hâiz olan kullarını hem bu dünyada hem ebedî hayatta her türlü mihnet ve sıkıntıdan koruyacağını onları tam bir himaye ile muhafazası altına alacağını beyan etmektedir.

5.HURUF-U MUKATTAA

Kur’ân’ı Kerîm’in bazı sûrelerinin başlarında bulunan bu harfler, mahiyetinin gerçek manada yalnızca Allah tarafından bilinebileceği, kulların kendi akıl ve idrakleriyle bu harflerden maksadın ne olduğunu tam manasıyla kavramalarının mümkün olmadığı esrâr-ı Kur’ân’dan bir cüz olan müteşâbih ayetler sınıfındadır.

Her kitabın bir sırrı vardır, Kurân’daki sır da sûre başlarında bulunan bu harflerdir. Yine başka bir deyişle “her kitabın bir özü vardır, Kurân’ın özü de huruf-u mukattaa dır” ifadeleri bu harflerin yüklenmiş oldukları işlevi en güzel şekilde ifade etmektedir. Müteşâbih ayetler denildiğinde, manası asla anlaşılamayan insan idrakine tamamen kapalı, dolayısıyla insanın idrak sınırlarının ötesinde ki lafızlardır demek de elbette büyük

¹⁴⁷ el-Enfâl, 8/ 66.

¹⁴⁸ el- Kârî, “*Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân*”, 3/117.

bir hata olur. Bilakis müteşâbih demek, birçok manaya delaletinden ötürü nihâi maksadın ne olduğu tam olarak idrak edilemeyen lafızlar demektir. Zira ihata ettiği anlam genişliği içerisinde hakikat, mecaz, kinaye, zahir, hafî gibi beyan vecihlerinin tamamını barındırmaktadır. Bu kadar çok anlam çeşitliliğine sahip olan bir kelimenin ilk nazarda manasının anlaşılmasını bir noksanlık değil belki eşsiz bir anlatım uslûbuna sahip olan yüce kitabımız Kurân-ı Kerîm'in mucizelerinden bir tanesi sayılmalıdır.

Ali el-Kârî Envâru'l-Kur'an'da sûre başlarında bulunan bu harfleri şöyle değerlendirmektedir. Allah'ın kitabı Kur'an'ı Kerim birçok sırları içerisinde bulunduran sınırsız bir hazinedir. Allah'ın zatı hakkında bir hudut çizilemeyeceği gibi zatı ile kaim olan kelam sıfatı hakkında da bir sınırlama getirilemeyeceğini her kulun kendi idrak ve yeteneğine göre birçok inceliklere vakıf olabileceğini savunur. Bu harflere bakışını şöyle özetlemektedir. “Her harfin altında sırlar denizinden bir deniz, nurlar nehrinden bir nehir vardır.”¹⁴⁹

Sûre başlarında bulunan bu harflerin asla rastgele, gelişigüzel gelmediği, bilakis birçok ilmî hikmetler taşıdıkları ve değişik edebî inceliklere tecelligâh olarak geldikleri görülmektedir.¹⁵⁰

Hurûf-u mukattaa Arap alfabesindeki ondört harften, (ا.ح.ر.ص.ط.ع.ق.ك.ل.م.ن.ه.ی) teşekkül etmiş olup bunların üçü tek, dördü iki, üçü üç, ikisi dört, ikisinde beş harflidir. Tekrarlarıyla birlikte yirmidokuz birim oluşturan mukattaa harfleri, ikisi medenî olmak üzere yirmidokuz sûrenin başında yer alır. Bâkılânî ve Zemahşerî gibi âlimlerin işaret ettiği gibi, hurûf-ı mukattaa Arap alfabesinin yarısını içermekle beraber, mehmûse-mechûre, şedîde-rihve gibi harf cinslerinin de yarısını içermektedir. Ayrıca bu harf üniteleri Arapça kelimelerin oluşturulmasında en çok kullanılan harflerden meydana gelmiş, bunların da en çok kullanılanı olan elif ve lam hurûf-ı mukattaa'nın çoğunda yer almıştır. Kur'an okumayı teşvik eden, Allah'ın kelâmını okuyana her harfi için on sevap verileceğini bildiren ve bu arada “elif lâm mîm” in tek harften değil üç harften oluştuğunu ifade eden hadîsin dışında müteber hadis kaynaklarında hurûf-ı mukattaa ya dair herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.¹⁵¹

¹⁴⁹ el-Kârî, Envâru'l-Kur'an, c,1, s, 25.

¹⁵⁰ Ali Rıza Gül-Ali Karataş, Tefsir Usûlü, Lisans Yayıncılık, (İstanbul: 2020), 172.

¹⁵¹ Gül- Karataş, Tefsir Usûlü, 173.

KUR'AN'I KERİM'DE SÛRE BAŞLARINDA BULUNAN MUKATTAA HARFLERİ

5.1. ألم Elif-Lâm-Mîm

Kur'an-ı Kerim'de el-Bakara, Âl-i İmrân, el-Â'raf, er-Ra'd, el-Ankebût, er-Rûm, Lokman, es-Secde surelerinin başında bulunan bu harf terkibi hakkında tefsir âlimlerinin farklı açıklamaları olmuş, bu bağlamda bu harflerin inzalindeki hikmet ve sebepleri anlamaya çalışmışlardır. Bu harflerin geçtiği surelere baktığımızda ortak özellik olarak benzer konulardan bahsettikleri görülmektedir. el-Bakara suresi, İslâm'ın getirdiği inanç, ibadet ve hayat düzeniyle ilgili temel bilgiler, münafıkların durumu, Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren deliller, insanın yaratılışı, kabiliyetleri, imtihanı, İsrail oğulları tarihinin önemli kesitleri, gibi konuları ele almaktadır. Âl-i İmrân suresinde, Kur'an-ı Kerim'in daha önceki kutsal kitapları ihtiva ettiği, Allah katında muteber dinin İslam dini olduğu, İslam inanç esasları, özellikle ulûhiyyet ve nübüvvet ile iyilik ve takva gibi temel ahlak kuralları üzerinde durulmaktadır. el-Âraf suresinde de benzer konular işlenmiş, iman meseleleri bilhassa ahirete iman konusu, Allah'ın mutlak hükümlerliği, rahmetinin genişliği gibi itikadi konular işlenmektedir. er-Ra'd suresinde de Allah'ın valığı birliği, ilim ve kudretinin akli delillerle isbatı, evrenin sahibi ve bu evrende tasarruf sahibi olma noktasında tek yetkili oluşu, peygamberlik konuları, Kur'an'ın özellikleri, öldükten sonra dirilme, hesap verme, cennet ve cehennem, samimi müslümanların özellikleri gibi konular işlenmektedir. el-Ankebût suresi de konu olarak doğru inanca sahip olmak ve bu minval üzere yaşamaktan bahseder. er-Rûm sûresi, ehl-i kitap olan Bizanslılarla ateşperest olan İranlılar arasında geçen savaştan, Allah'ın varlığı, birliği ve evrendeki mutlak hâkimiyetinin kanıtlarından, insan fitratının öneminden, kıyamet günü inkârcıların karşılaşacağı bazı hallerden peygamberin şahsında bütün müminlerden tevhid inancı gibi konulardan bahsetmektedir. Lokman sûresi ise seçkin bir zat olan Lokman nebi'nin oğluna olan öğütlerinden, tevhid inancından ve ahlaki değerlerden bahsetmektedir. es-Secde sûresinde de peygamberlere ve onların getirdiklerine iman konularına değinilmiş, öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁵²

¹⁵² Hayrettin Karaman, v.d. "Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri", (Ankara: 2020), 1/93-94.

Yukarıda ihtiva ettikleri konuları açıkladığımız bu surelerin başında ortak bir üslup kullanılmış aynı harflerle sureye başlanmıştır. Anlaşılyorki bu harfler surelerde geçen konuları ihata eden birer önsöz niteliğindedir.

Kur'an'ı Kerimde sûre başlarında bulunan bu harfler ile ilgili Ali el-Kârî' farklı izahlarda bulunmuş mukattaa harflerinin bulunduğu her konuma göre farklı anlamlara delalet ettiğini sûre başlarında verdiği değişik örneklerle açıklamaya çalışmıştır.

el-Bakara Sûresi'nde geçen الم' e gelince; "Elif; vahdâniyyete, "lam"; lutfu, "mim"; mülke, delalet eder. Dolayısıyla bu ayetin anlamı şu şekildedir. "Benim birliğimi ikrar eden kimseyi ben lütfumla ubudiyet makamından melik-i âlâ ya yükseltirim ki;o makam mülk ile meşguliyetten kurtulup, mülkün sahibine yakınlığı iktiza eder.¹⁵³

"Muhakkak Allah bütün yarattıklarının çeşitlerini, özellikle insanoğlunun bütün hususiyetlerini bilendir".

Envârü'l Kurân'da İmam Kuşeyrî'den naklen şu görüşü zikreder. Bu harflerin izahında imam Kuşeyrî şöyle söyler; "Her kitabın bir sırrı vardır. Bu harfler de Allah'ın Kitab'ındaki deki sırrıdır.¹⁵⁴

Bu harflerin esmâi kudsiyyenin rumuzları olduğunu ileri süren âlimler de bu ayete şu şekilde mâna vermişlerdir. "Elif" Allah'a, "lam" Cebrâil'e, "mim" ise Muhammed'e işaretler. Netice olarak da "Şu kitap Allah tarafından Cebrâil'in lisanı ile Muhammed'e indirildi"demektir.¹⁵⁵

Âl-i İmran sûresi'nde geçen الم'e gelince, müellif; Bazı sûrelerin başlarında bulunan bu harflerin hakikatini, gerçek muradın ne olduğunu bu harfleri inzal eden yüce Allah'tan başkasının bilemeyeceğini, bununla beraber ehli ilim için birtakım sırlara işaretler olduğunu ifade ederken, "elif" Allah'ın birliğine, "lam" kullarına olan lütfuna, "mim" ise mutlak mülkiyetine delalaet etmektedir,¹⁵⁶ açıklamasını yapar.

Bu durumda الم ifadesinin manasını; benim birliğimi tasdik eden lütfuma nail olur, lütfuma nâil olan bana vasıl olur şeklinde yorumlamaktadır.¹⁵⁷

¹⁵³ el- Kârî, "Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân", 1/32.

¹⁵⁴ el- Kârî, "Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân", 1/33.

¹⁵⁵ el- Kârî, "el-Cemâleyn li'l-Celâleyn", 1/32.

¹⁵⁶ el- Kârî, "Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân", 1/256.

¹⁵⁷ el- Kârî, "Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân", 1/256.

er-Rûm suresinde geçen الم' ifadesine gelince, müellif şu izahı yapmaktadır. “Elif” harfi; azametimizi bilen bizimle dostluğa nâil olur, büyüklüğümüzü takdir eden bizden gelen herşeye ülfet eder. “Lam” harfi; bizi sevenin bizim kapımızdan ayrılmayacağına, merhametimize güvenenin, rahmet sıfatımızın genişliğini müşahede edeceğine, “Mim” harfinin ise; hizmetimize müsâraat edenin yakınlığımızı elde edeceğine, vefâ üzere hayatını devam ettirenin de sonunda dostluğumuza nâil olacağına delalet eder.¹⁵⁸ şeklinde yorumlamaktadır.

Lokman suresi'nde geçen الم' ifadesine gelince müellif bu harflere farklı bir yorum getirerek şöyle izah eder. “Elif” harfi, evliyasının kalplerinden beşeriyet perdesini kaldırdığına, “lam” harfi, lütuf ve ihsanına, “mim” harfi ise cömertliğine işaret etmektedir.¹⁵⁹

Bu harflerin farklı sûrelerin başında başka başka anlamlara delalet etmesi buldukları surenin muhtevasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Cenabı Hak o sûrede beyan edeceği ahkâmını ve esrârını, sûrenin başında geçen bu özel terkiplerle habibine iki dost arasında bulunan özel bir iletişim yoluyla bildirmektedir.

5.2 المصّ Elif-Lâm-Mîm-Sâd

Âraf, Meryem ve Sâd surelerinin başında buluna bu harfler bir anlamda başında buldukları surenin içeriğini özetlemektedir. Âraf suresinde olduğu gibi Meryem suresi de genel olarak tevhid inancını ve peygamberlik müessesesinin gerçekliğini ispatlamayı hedeflemektedir. Sâd suresinin temel konusu ise, Resul-i Ekrem'in hak peygamber olduğunun isbatıdır.¹⁶⁰

İmam Kuşeyrî bu harflerin müteşâbih harfler olduğunu, gerçek bilgisinin Cenâb-ı Hak'ka âit olacağını ifade etmekle beraber, bazı âlimler bu ayetlerde birtakım sırların keşfine işaretler olduğunu iddia etmektedirler. Buna göre denilebilir ki, “Elif”; ruhların gurbet diyârında ülfet ve mahabbetine işaret eder. Zira garip olan kimse garip olana yakınlık duyar. Şayet böyle bir yakınlık olmamış olsaydı, insanlar arasında bu dünyada asla muhabbet meydana gelmezdi. “Sad” harfi ise sadakatte ehli ünsiyetin sıdkına işaret eder.

¹⁵⁸ el- Kârî, “*Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân*”, 4/141.

¹⁵⁹ el-Kârî, “*Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân*”, 4/164.

¹⁶⁰ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, (Ankara: 2020), 2/781.

Zira muhabbet meydanında sıdkın emâresi, nimet ve mihnet durumlarında yaratana karşı sadâkati iltizam eder.¹⁶¹

5.3. Elif-Lâm-Râ

Bu harfler, Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrahim ve Hicr sûrelerinin başlarında bulunmaktadır.

Müellif, Yûnus sûresinde geçen *الرا* terkiibini açıklarken, “Ra” harfinin yorumunda; “muhakkak Allah görmektedir” kaydını zikretmekle “ra” harfinin muhtemel mana larından birinin Allah’ın basar sıfatına delâlet ettiğini iddia etmektedir.¹⁶²

Ali el-Kârî’nin Envâru’l-Kurân’da geçen bir nakline göre, İmam Kuşeyrî, bu harflerin izâhında şöyle bir yorumda bulunmuştur. “Elif” harfî, Allah’ın zatında bir olduğuna, “lam” harfi, ehli tevhide olan lütfuna “ra” harfi ise bütün mahlûkatına olan rahmetine delalet etmektedir. Cenab-ı Hak zatına ve sıfatına delalet eden bu harflerle kasem etmektedir.

Müellif bu ayet-i kerîme’de geçen “ra” harfini yorumlarken hocasının görüşünü zikretmekle beraber kendisi de farklı bir yaklaşımda bulunmuş, bu harfin muhtemel anlamlarından birisinin de belirttiğimiz üzere “görmek”, O’nun Basîr olduğuna işaret etmek olduğunu beyan etmiştir.

Hûd sûresindeki ifadesinde, “Muhakkak ben her şeyi görmekteyim, benim büyüklüğümü göremeyenler hüsrandır”. şeklinde yorumlamıştır.

Yûsuf suresinde geçen *الرا* terkiibinin izahında, Ali el- Kârî “mukattaa harflerinin inzalinde, manasını anlamadığı halde Kurân’ı Kerim’i okuyanların birçok sevaba nâil olacağına işaret vardır.” yorumunu yapmakta ve bu hususta vârid olan hadisi şerifi nakletmektedir. “Kim Kurân’dan bir harf okursa ona On hasene vardır. “الم” bir harftir demiyorum, “ا” bir harftir, “لا” bir harftir, “م” bir harftir.¹⁶³

5.4. Elif-Lâm-Mîm-Râ

Müellif, Ra’d sûresinde bulunan bu harfleri daha önce geçen sûrelerde bulunan harflere benzer bir şekilde yorumlamış, ilave olarak “mim” harfinin Allah’ın “el-Mecîd” ismine

¹⁶¹ el-Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 2/101.

¹⁶² el-Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 2/359.

¹⁶³ Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, Sünen’i-Tirmizi, çev., Hüseyin Yıldız-Arif Özbek, (İstanbul: Ocak Yayınları, 20229), 5/175.

delalet ettiğini açıklamıştır.¹⁶⁴ Bir başka ifadeyle, ona göre Allah sure-i celileye birtakım isimlerinin rumuzlarını zikrederek başlamaktadır.

5.5. كَافٍ-هَاءٍ-يَاءٍ-سَادٍ Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd

Müellifimize göre, Meryem sûresinde bulunan bu harflerin muhtemel yorumu şu şekildedir.

“Kâf” harfi, Cenâb-ı Hak’ın dostlarının işlerinde onlara kâfi geleceğine, düşmanlarının şerlerinden koruyacağına, “hâ” harfi, Allah’ın zatına, celal sıfatına ve heybetine, “yâ” harfi, Cenâb-ı Hak’ın kudretine ve tasarrufuna, “ayn” harfi ise inayetinin kemâline ve himâyesinin nihayetsiz olduğuna, “sad” harfi ise kelamının doğruluğuna, işaret etmektedir.

Müfessir; bu izâhatı naklettikten sonra kendisi de şöyle bir yorum yapmaktadır. “Hâ” harfi, Allah’ın mahlûkatına olan hidayetine, “ya” harfi, mahlûkatı üzerindeki tasarrufuna, “ayn” harfi, kullarına olan inayetine, “sad” harfi ise va’ dinde sâdik olduğuna delâlet ediyor olabilir.¹⁶⁵

5.6. طه Tâ-Hâ

Müellif, Tâhâ sûresinde geçen bu harflerin muhtemel manalarını Envâru’l-Kur’an isimli esrinde şu şekilde açıklamaktadır.

“يا طاهر يا هادي” “Ey temiz olan, ey hidayet olunmuş” kendisine doğru yol gösterilmiş olan” anlamlarında kullanıldığını iddia etmektedir.¹⁶⁶

Müellif Envâru’l-Kur’an’da İmam Kuşeyrî’den naklen; “ط” harfinin” mâsivallahtan kalbin temizliğine, “ه” harfinin ise kalbin mevlasına olan yönelişine delalet ettiğini açıklarken,¹⁶⁷ el-Cemâleyn isimli tefsirinde şöyle bir yorumu da eklemektedir. “ط” harfi Arapçada rakam olarak “dokuz”un karşılığıdır. “ه” harfi ise “beş” rakamına denk

¹⁶⁴ el-Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 2/527.

¹⁶⁵ el-Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 3/229.

¹⁶⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, “el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân”, çev. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Buruc Yayınları, 2001),11/296.

¹⁶⁷ el-Kârî, “Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân”, 3/229

gelmektedir. İkisinin toplamı ondört yapar ki, bu rakam Ay'ın ondördü gecesi tüm ihtişamıyla görüldüğü vakti ifade eder. Bu izahıktan sonra şu açıklamayı yapmaktadır.

“Cenab-ı Hak; bedir gecesi (ay'ın ondördü) tüm ihtişamıyla tezahür eden ay'a yemin etmek suretiyle, o gece tecelli eden maddi ve mânevi sırlarına işaret olsun için sûreye bu harflerle başlamıştır.¹⁶⁸

Ayrıca Kadı İyaz'ın “eş-Şifa” isimli eserinde naklettiğine göre, er-Rabî bin Enes şöyle demiş: Peygamber namaz kıldığında ağırlığını bir ayağına verir, diğerini rahat tutardı. Bunun üzerine yüce Allah ona: Tâ-Hâ, yani Ey Muhammed yere bas “Biz sana Kur'an'ı güçlük çekmen için indirmedik” buyruğunu indirdi.¹⁶⁹ Bu rivayetten de anlaşıldığına göre hitap sevgili peygamberimize olup O'nun bütün kemâlatla muttasıf bir peygamber olduğuna işaret edilmek suretiyle bu harfler ile peygamber efendimize hitap edilmiş, teveccüh olunmuştur.

İmam Sâlebi “ط” harfinin cennette bulunan “Tûba” ağacına, “ه” harfinin ise “hâviye” (cehennem'in bir tabakası) anlamına geldiğine dolayısıyla Cenab-ı Hak'ın cennet'e ve cehennem'e kalem ettiğini ifade etmiştir.¹⁷⁰

Câfer-i Sâdık ise, “**Tı** harfinin ehli beytin temiz olduğuna **He** harfinin ise hidayet üzere olduklarına delalet etmektedir”. yorumunu getirmiştir.

Sâid ibn Cübeyr “**Tı**” harfinin Cenâb-ı Hak'ın isimlerinden “et-Tayyib, et-Tâhir, isimlerine “**He**” harfinin de “el-Hâdi” ismine delalet ettiğini savunmuştur.

İbn Kesîr tesirinde bu kelimeyi izah ederken İbn Abbas'tan yapılan bir rivâyete dayanarak bu harflerin “yâ racül” anlamında olduğunu, dolayısıyla Cenâb-ı Hak'ın peygamber efendimize hitap ettiğini beyan etmektedir.¹⁷¹

İmam Şevkânî ise, “*Fethu'l-Kadîr*” isimli eserinde bu harfler hakkında şu açıklamayı yapmıştır.

“Bu harflerin mânasında ehli ilim ihtilaf etti, bir kısım bu harflerin “müteşâbih” olduğunu dolayısıyla anlamının murâd edilemeyeceğini ifade ederken, bir kısım âlimlerde bazı

¹⁶⁸ el- Kârî, “*el-Cemâleyn li'l-Celâleyn*”, 1/589.

¹⁶⁹ el-Kurtubî, “*el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*”, çev. M. Beşir Eryarsoy, 11/296.

¹⁷⁰ el-Kurtubî, “*el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*”, 11/296.

¹⁷¹ Ebu'l-Fida İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, (İstanbul: Çağrı Yayınları 2009), 10/5194.

lugatları referans göstererek “ukayl lugatında (yâ racül) anlamına geldiğini savunmuşlardır”.

5.7. طسّم Tâ- Sîn-Mîm

Kasas ve Şuarâ sûrelerinde bulunan bu ayet-i kerîme'nin muhtemel mânaları şu şekilde açıklanmıştır. “ط” harfi; rahmet meydanında tevbe edenlerin sevinci, coşkusu, “س” harfi vuslat meydanında âriflerin sürûrunu, “م” harfi de kurbet meydanında sevenlerin yakınlığını ifade eder.

Ali el-Kârî Envâru'l- Kur'an'da Kuşeyrî'den naklen şu manayı aktarmaktadır. Şuarâ sûresinde geçen طسّم harf terkibi, sevgili Peygamberimizin Mirac gecesi semaya yükseldiğini, Tûba ağacını müşahede ettiğini ve nihayi olarak Sidre-i Müntehaya ulaştığını, mahlûkattan hiçbir varlığın bulunmadığı bir makamda Rabbiyle buluştuğunu ifade eder.¹⁷² Müellif Kasas sûresinde ise aynı harflere farklı bir yorum getirmekte, bu harflerin birçok anlamlarının olacağına işaret etmektedir.

“ط” harfi, Allah'ın hakiki kullarının, Cenâb-ı Hak'tan gayrıya ibadetten kendilerini muhafaza ettiklerine, âriflerin kalplerinin Allah'tan gayrıya tâzimden berî olduğuna, ehli tevhidin Allah'tan gayrıyı müşahede etmekten masun olduğuna, “س” harfi ise; Allah'ın âsi kullar hakkında mevcut olan kurtuluş sırrına, taat ehli kulların nâil olacakları yüce derecelere ve Allah âşıklarının ebedî kurtuluşa nail olacaklarına, “م” harfi ise Cenâbı Hakkın mümin kullarına karşı olan minnet ve merhametine işaret etmektedir.¹⁷³

5.8. ق Kaf

Kâf sûresinin başında bulunan bu harf hakkında müfessirlerin yorumları şu şekildedir.

“Kaf” harfi Kurân'ı Kerîm'in yüceliğine ve şerefine delalet etmektedir. Zira evvel nâzil olan bütün kitapları uhdesinde cem etmiş onların hükmünü nesh etmiştir.

Müellif, Kuşeyrî'den naklen, “kaf” harfinin Allah'ın esmâi hüsnasından olan, “elkavî, el kâdir, el- karîb” isimlerinin rumuzu olduğunu Cenab-ı Hak'ın sûreye zikredilen esmâi hüсна'ya ve Kurân'a yemin ederek başladığını ifade etmektedir.¹⁷⁴

¹⁷² el- Kârî, “Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân”, 4/4.

¹⁷³ el- Kârî, “Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân”, 4/70.

¹⁷⁴ el- Kârî, “Envârü'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân”, 5/13.

İmam Kurtubî “ق” harfinin izahında farklı bir yorumu kitabında zikretmekte dolayısıyla bu harfin farklı anlamlar içerdiğini şu şekilde açıklamaktadır.

“Kaf” ‘ın ne olduğu hususunda ihtilaf olundu. İbn zeyd, İkrime ve Dahhak’tan yapılan bir rivayette, yeryüzünü kaplayan yeşil zümrüitten meydana gelen bir dağ olduğu ve semânın bu dağ ile bakî olduğu, insanların buldukları zümrüt cevherinin bu dağdan bir parça olduğu rivayet edilmektedir.¹⁷⁵

Benzer tefsir kaynaklarına baktığımızda birbirine yakın rivayetler görmekteyiz. Fakat Ali el-Kârî’nin bu ayetin yorumunda yapmış olduğu izâhat surenin de muhtevası göz önünde bulundurulduğunda sûre ile bir bütünlük ifade etmekte, murâdı ilâhiye daha yakın olduğu gözlemlenmektedir. Yinede en güzelini Allah bilir.

5.9. ن نûn

Kalem suresinde geçen bu harfin muhtemel yorumları şu şekildedir.

İmam Kurtubî Mücahid’den yaptığı bir rivayette; “nun” yedi kat yerin altında bulunan bir balığın ismidir. Görüşünü nakletmektedir.¹⁷⁶

İbn Kesîr’de tefsirinde “nun” harfinin birçok anlamını nakletmiş, bunlardan birisi de “suda yüzen büyük bir balığın ismi” olduğunu beyan etmiştir.¹⁷⁷

Müellif Ali el-Kârî, Kuşeyrî’den naklen “nun” harfinin muhtemel manasının, Allah’ın “en-nûr ve en-nâsır” isimlerinin rumuzu olduğunu, Allahın bu isimlere kasem ederek sûreye başladığını aktarır.¹⁷⁸

Sûre’nin konusu; Muhammed aleyhisselam’ın Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğu, müşriklerin peygamber efendimizin getirmiş olduğu kurân ayetlerine karşı tereddüt ve tutumları, neticesinde Allahın peygamber efendimize ve inananlara nusreti anlatılmıştır. Sûrenin muhtevası göz önünde bulundurulduğu zaman bu harfin Cena-ı Hakkın en-nâsır ve en-nur isimlerine delalet ettiği akla daha yatkın olduğu gözlemlenmektedir.

¹⁷⁵ el-Kurtubî, “*el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*”, 16/300.

¹⁷⁶ el-Kurtubî, “*el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*”, 17/528.

¹⁷⁷ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an’ı Kerim Tefsiri*, 14/8030.

¹⁷⁸ el-Kârî, “*Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân*”, 5/195.

5.10. **يٰسٓ Yâ-Sîn**

Yâsîn suresinin ilk ayetini oluşturan bu harfleri müfessirler şu şekilde yorumlamışlardır. Hammam tefsirinde “Yâ Sîn” kelimesinin muhtemel anlamları ile ilgili şu rivayetler mevcuttur.

Bazı müfessirler, “Yâ sîn”, Yâ İnsan demektir. Arapların âdeti her kelimeden bir harf alıp bu şekilde telaffuz ederler. Nida harfi olan “yâ” yi almışlar, “insan”, dan da “sin” i almışlar, bu şekilde kullanmışlar. Arapların bu âdetine mebni olarak bu ayet-i kerîme bu şekilde nazil olmuştur. Muhatap peygamber efendimizdir. “Yâ Muhammed” demektir. Yorumunda bulunmuşlardır.

Bazı müfessirlerde, “Yâ sîn” den maksat “yâ seyyidelmürselin” demişlerdir.

Bazılarına göre “yâsîn” Kur’ân-ı Kerîm’in isimlerindedir.

Bazılarında “yâsîn” surenin ismi demiştir.

Câfer’i Sâdık “yâsîn” kelimesinin, “yâ seyyid” anlamında olduğunu ve muhatabın sevgili peygamberimiz olduğunu ifade etmektedir. Zira sûrenin sebebi nüzulüne bakıldığında, müşriklerin peygamber efendimiz hakkındaki tutumlarına cevap olarak bu sûre nazil olmuştur. Müşrikler Muhammed ebû Talib’in yetimidir. Biz ise kavmin efendileriyiz. Bizden değil de ondan mı peygamber olacak sâikasıyla peygamber efendimizin risaletini inkâr etmişler, onlara cevap olarak bu sure nazil olmuştur. Cenab-ı hak habibinin şânına tazim olarak “ey seyyid el-enam” (mahlûkatın efendisi) hitabıyla sûreye başlamıştır.¹⁷⁹

Ali el-Kârî de bu rivâyetin selef uleması tarafından birçok kişiden rivayet edildiğini nakletmekte bu zatlar arasında ibn Abbas, İkrime, Hasan, Süfyan, Said ibn Cübeyr gibi isimleri zikretmektedir.

Yine ibn Abbas’tan yapılan başka bir rivayette “yâsîn” Allah’ın isimlerinden bir isim olup, Cenab-ı Hak ismine kâsem ederek sureye başlamıştır. Denilmektedir.

Müellif, aynı zamanda Kuşeyrî’den naklen, bu ayeti şu şekilde açıklar. “yâ” harfi “Mîsak günü” ne işaret olduğunu, “sîn” harfi ise âşıkları ile zatı arasında bir sır olduğunu ifade

¹⁷⁹ Muhammed Hammadî, Yasin Tefsiri-Hammamî Tercümesi, çev. Ali Eren, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2017), 8.

etmektedir. “Yevmi misak hakkı için, Kur’ân-ı Kerîme yemin olsunki “yâ Muhammed” muhakkak gönderilmiş resüllerdensin, demektir. Yorumunu yapmıştır.¹⁸⁰

5.11. ص. Sâd

Sâd sûresinde bulunan bu harfi âlimler şu şekilde izaha çalışmışlardır.

Fahreddin er-Râzî bu ayetin tefsirinde muhtemel manaları şöyle nakletmektedir.

“Sad” (sadaka Muhammed) Muhammed Allah’tan getirdiği haberlerin tamamında doğrudur demektir.

Manası (صدد الكفار عن قبول هذا الدين) Kâfirler şu dini kabulden kaçındı, uzak durdu demektir.

“Dal’ın kesre okunduğu takdirde; (المصادة)-muaraza manasına dır. Boş bir mekânda sesin yankılanmasına aksi sada denir. Bu ayeti manası bu durumda;

“Amelini Kurân’a arz et, evâmirini işle nevâhisinden sakın demektir.”¹⁸¹

Bazı âlimlere göre mezkûr sûrenin ismidir.

İmam Kurtubî “sad” kelimesi hakkında birtakım rivayetleri nakletmektedir.

Bu harfi anlamamız noktasında konumuza ışık tutacağını düşündüğümüz için burada zikretmekte fayda mülâhaza ediyoruz. Kurtubî, İkrime’den bir rivayette ibn Abbas’ın şöyle dediğini nakletmektedir.

“Sad” Allah’ın arşının üzerinde bulunduğu bir denizin ismidir. Orada gece ve gündüz yoktur.¹⁸²

Saîd ibn Cübeyr; Allah’ın iki sûr arasında mahlûkatı halk edeceği denizin adıdır. Demektedir.¹⁸³

Müellif, Kuşeyrî’den naklen, “sad” harfinin, Cenab-ı Hak’kın isimlerinden “es-Sâdık, es-Samed, es-Sabûr, es-Sâniû” manalarına gelebileceğini, Allah’ın bu isimlerine kasem ederek sureye başladığını ifade etmektedir. Âlimlerin açıklamaları ve sûrenin muhtevası

¹⁸⁰ el- Kârî, “*Envârü'l-Kurân ve Esrârü'l-Furkân*”, 4/264.

¹⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, 5/257.

¹⁸² el-Kurtubî, “*el-Câmi’ li-ahkâmi'l-Kur’ân*”, 15/8.

¹⁸³ el-Kurtubî, “*el-Câmi’ li-ahkâmi'l-Kur’ân*”, 15/9.

göz önünde bulundurulduğunda müfessirimizin tercih ettiği mana mefhumu daha yakın olduğu gözlemlenmektedir.

“Amelini Kurân’a arz et; emredilenleri yerine getir, nehyedilenlerden uzaklaş.”

5.12. **هـ** Hâ-Mîm

Kur’ân-ı Kerîm’de, Mü’min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhan, Câsiye, Ahkâf, surelerinin başlarında bulunan bu harflerin muhtemel manalarını müfessirler şu şekilde yorumlamışlardır. İmam Şevkânî bu harflerin tefsirinde birtakım görüşleri nakletmiş, fakat bu rivayetlerin zorlama olduğunu, bu harflerin müteşabih olup Cenab-ı Hak’kın ilmine havale edilmesinin en güzeli olacağını ifade etmiştir.

Naklettiği muhtemel manalar şunlardır.

Dahhak ve Kisâî; Bu harfin anlamı, Allah’ın dostlarına nusretinin, düşmanlarına da intikamının yakın olduğunu işaret eder demektedir.

Müellif, Kuşeyrî’den naklen, bu harflerdeki esrâr-ı ilâhi’nin İman edenlerin ebedî olarak cehennemde kalmayacaklarına işaret ettiğini ifade etmektedir.¹⁸⁴

İmam Maverdî, bu harflerin tefsirinde beş ihtimalden bahsetmektedir.

- a) İbn Abbas’dan nakledilen bir rivayette; Allah’ın isimlerinden bir isim olup kasem için kullanılmıştır.
- b) İmam Katade Kur’ân-ı Kerîm’in isimlerinden bir isim olduğunu savunmuştur.
- c) Allah’ın “rahmân” isminin rumuzu olduğu iddia edilmiştir.
- d) Peygamber efendimiz kâs edilmiştir. Onun rumuzu olarak kullanılmıştır.
- e) Sûrelerin anahtarıdır. Bunlarla sûrelerdeki sırlar açığa çıkar.¹⁸⁵

Müfessir Ali el-Kârî de yukarıda zikrettiğimiz muhtemel manalara uyumlu bir yaklaşımda bulunmuş, bu harf terkinde bulunan “Ha” harfinin, Allah’ın “el-Hamîd” ismine “mim” harfinin ise, “el-mecîd” ismine delalet ettiğini beyan etmiştir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ el-Kârî, “*Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân*”, 4/402.

¹⁸⁵ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, 6/4190.

¹⁸⁶ el-Kârî, “*Envârü’l-Kurân ve Esrâru’l-Furkân*”, 4/402

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tezimizin ana kaynağını oluşturan Ali el-Kârî'nin, tefsir alanında yazmış olduğu Envâru'l-Kurân ve Esrâru'l-Furkân eseri ile Celâleyn tefsirine hâşiye konumunda kaleme aldığı el-Cemâleyn li'l-Celâleyn isimli eserlerini incelemiş olduk. Bu eserlerinde Ali el-Kârî'nin Müteşâbih ayetleri nasıl yorumladığını inceledik.

İşâri tefsir alanında önemli bir yere sahip olan müellif eserlerinde, ayeti kerîmelerin hakiki manasından kopmadan tasvufî açıdan muhtemel anlamlarını aktarmaktadır. Bu çalışmasıyla sonsuz bir ilim deryası olan Yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'in mana bakımından ne kadar zengin olduğunu gözler önüne sermektedir.

Müellif, eserlerinde öncelikle müteşâbih ayetler hakkında bazı âlimlerin görüşlerini nakletmekte, akabinde bu kelimelerin lügat bakımından muhtemel anlamlarını göz önünde bulundurarak ayetleri yorumlamaya çalışmaktadır. Ayetleri yorumlarken sadece vehmî düşüncelere itibar etmeyip öncelikle kelimelerin lügat açısından muhtemel anlamlarını aktarmakta ve bu anlamlara münasip olan tasvufî yorumları nakletmektedir. Bu yaklaşımı tefsir alanında kendine has bir metod geliştirmesine aklî ve naklî tefsiri bir araya toplayan müstesna bir eser yazmak suretiyle bu sahada özel bir konuma ulaşmasına sebep olmuştur.

Tezimizin ana konusu oluşturan ayet-i kerîme'lerde geçen başlıca müteşâbih lafızlar ile mukatta harflerinin muhtemel manalarını müellif genel olarak şu şekilde yorumlamaktadır.

İstihzâ kavramını; Alaylarına mukâbil olarak Allah onları cezalandıracaktır.

Dünyada batıl yaşamlarına devam etmelerine müsade etmek suretiyle onlarla alay etmektedir.

Mekr kavramını; “Onların *hile ve tuzaklarına mukabil onlara karşılık verdi.*” Şöyleki; İsa peygamberi göğe kaldırıp, onu öldürmeyi kasd eden kimseyi İsa’ya benzetti de o’ yahudiyi, İsa zannederek öldürdüler.

Vecih kavramını; **فثم وجه الله** terkiibini, Allah’a dönülecek cihet ve Allah’ın kabul ettiği kible şeklinde açıklamaktadır. Ya da ayeti kerimenin ihâta ettiği anlam, Allah’a yönelmenin sadece bir mescide veya bir mekâna mahsus olmadığını beyan dır.

Ayn kavramını; Ayeti kerimede geçen “ayn” lafzını (koruma ve gözetleme durumdan haberdar olma, gafil olmama) gibi anlamlarla açıklamaya çalışmıştır.

Yed lafzının izahında; Ayeti kerimede geçen “yed” kavramını izah ederken burada Cenâb-ı hak’ka izafe edilen bu kavramın mecazi mâna da olduğunu beyan etmekle iktifa etmiş asıl olan te’vil yapmaktan kaçınmaktır görüşünü ileri sürmüştür.

Bununla beraber muhtemel manayı, “Allah’ın kudreti, gücü onların gücünün fevkindedir.” şeklinde izah etmiştir.

Kabz kavramını; Envâru’l- Kurân isimli eserinde ayeti kerimelerde geçen kabız ve yemin kelimelerinin Allah’ın yüceliğine ve kudretine tenbih ettiğini beyan etmiştir.

Sağ el kavramını; Envâru’l Kurân da kuvvet manasını tercih ederek biz onu sonsuz kuvvetimizle yakalardık. Şeklinde bu kelimeyi yorumlamıştır.

Sâk kavramını; Her iki eserinde de âyeti kerimede geçen “sâk” lafzını kıyamet günü’nün şiddetinden kinaye olarak yorumlamış. Bu ayeti kerimeyi şu şekilde izaha çalışmıştır.

O gün “sâk” ın açılması; kıyamet günü hesabın ve cezanın şiddetinden ibarettir. O gün Allah’ın kudret ve azameti bütün heybeti ile ortaya çıkacağını, işin aslının ve hakikatinin ayan beyan anlaşılacağını ifade etmek için temsili olarak bu kelime kullanılmıştır. Yorumunu yapmaktadır.

Nûr kavramını; Ayet-i kerîmede geçen nur kavramının Allah’a nisbetinde değişmeceli bir anlatım olduğunu, meramı İlahî’nin, Allah’ın zatının nurdan (ışık) meydana geldiğini açıklamak olmayıp, bilakis nuru yaratan arz ve semavatı aydınlatan anlamında anlaşılması gerektiğini izah etmiştir.

Nefis kavramını; Allah'a nisbet edilen nefis kelimesini, "Allah sizi zatına muhalif hareket etmekten korkutur. Şeklinde yorumlamış, bu kelimeyi "zat" anlamında değerlendirmiştir.

Kürsü kavramını; Envâru'l-Kurân isimli eserinde ayeti kerimede geçen, **وسع كرسية** kavramını yedi kat semayı ihata eden arşın önünde duran bir cisim olarak tarif etmekte ve şu hadisi şerifi nakletmektedir. "Yedi kat sema ve yedi kat arz kürsi'nin yanında çölde bulunan bir halka gibidir. Arşın yanında kürsi'de çölün halkaya oranla büyüklüğü gibidir.

Bu izahadan sonra birtakım nakiller yapmış ayeti kerimede geçen kürsi kavramına Allah'ın ilmi ya da kudreti veya mülkü gibi anlamlar verilebileceğini aktarmıştır.

Berzah kavramını; Ayet-i kerîme'lerde geçen "berzah" kavramını Allah'ın kudretinden istiâre olduğunu, Cenâb-ı Hak'ın zahirde imkânsız gibi görünen şeylerin Allah'ın kudreti ile mümkün olacağını ifade etmek için mecâzi bir anlatım metodu kullanıldığını ifade etmiştir.

İstivâ kavramını; Müellif eserlerinde, ayeti kerimelerde geçen "istivâ" kavramını Allah'ın irade ve kudret sıfatlarıyla açıklamış, yüce olan Allah bütün kudretiyle semaya yöneldi şeklinde ayeti yorumlamıştır.

İstihyâ kavramını; Müellif ayeti kerimelerde geçen "hayâ" kavramını, Allah'a nisbet edildiğinde bir irade beyanı olarak yorumlamış, ayeti kerimelere, Allah doğruyu, açıklamaktan asla çekinmez şeklinde bir anlam yüklemesi yapmıştır.

Allah'ın gelmesi, yakınlığı, beraberliği gibi tamlamaları da istiare yoluyla mecaz'i bir anlam yüklemesi yaparak yorumlamış, zahiri manadan kopmadan ehlişünnet inanç esaslarına uygun olarak açıklamaya çalışmıştır. Mukattaa harflerini yorumlarken de sûrenin genel olarak muhteva bütünlüğünü göz önüne almış sûrede anlatılan konulara uygun olarak harflerin muhtemel anlamlarını yorumlamıştır. Bu yaklaşımı dahi sadece vehmî düşüncelerle hareket etmediğini aklın ve ilmin ışığında ayet-i kerîme'lerdeki kapalılıkları izaha çalıştığını göstermektedir.

Netice olarak diyebilirizki eserlerini incelediğimiz Ali el-Kârî bugünün ilim âşıklarına en güzel örnek şahsiyetlerden biri olmuş, ilmi çalışmalarında akli ve nakli rehber edinmek suretiyle ancak ilahi sırlara vakıf olunabileceğini göstermiştir. Aksi halde sadece vehmî düşüncelerle ayetleri yorumlamak gerçek muradı ilahi'den uzaklaşıp batınî anlamlara sapmaya, nihayetinde de hak yoldan uzaklaşmaya sebep olacaktır. Nitekim Nesefi'nin itikada dair yazmış olduğu Metn-i akâid isimli eserinde bu hakikate işaret edilmiş, ayet-i

kerîme'leri sırf kendi anlayışı ile yorumlamak, zahiri manalarını terk edip batınî anlamlara itibar etmek insanın dinden çıkmasına sebep olacağı vurgulamıştır.

KAYNAKÇA:

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, “*Osmanlıca Kelime Anlamlı Kurân-ı Kerîm Meâli*”, Cümle Yayınları, İstanbul, 2007

Akman Mustafa –Arslan Ahmet, “Ali el- Kârî'nin el-Mukaddimetü's-Sâlime fî havfî'l-Hâtıme Risalesi, (Tahlil, Değerlendirme ve Neşir)”. Dicle İlahiyat Dergisi 24/1 (Haziran 2022), 252-279.

Bursevî, İsmail Hakkı, “*Ruhul Beyan Tefsîri*”, Osmanlı Yayıncılık, İstanbul, 2000

Çelebi Mehmet Vehbi, “*Hulâsatü'l- Beyân fî Tefsîri'l- Kurân*”, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966,

Çağrı Mustafa, “İstihza”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/347.

el- Kârî, Ebü'l-Hasen Nüreddin Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî “*Envâru'l Kurân ve Esrâru'l- Furkân*”, Daru'l Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 1971

el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûreddin Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî “*el-Cemâleyn li'l-Celâleyn*”,
Daru'l Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 1971

et-Tirmizî ,Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd), *Sünen 'i-Tirmizi, çev., Hüseyin Yıldız-Arif Özbek, (İstanbul: Ocak Yayınları, 20229), 5/175.*

ez- Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Abdullah, “*el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*”, Dâru'l-Hadis,
Kâhire, 2006

ez-Zemahşerî Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, “*el-Keşşâf an-Hakâ'iki Ğavâmidi'Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi vucûhi'Tevîl,*”, çev. Muhammed Çoşkun,
vd., (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 1/206.

el-Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf, “*et-Tâ'rîfât*”, İstanbul, H.
1318

es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, çev.,
Sakıp Yıldız, vd., “*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kurân*”, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987),
5/99.

es-Sabûnî, Muhammed Ali, “*Safvetü'Tefâsîr*”, İstanbul, Ensar Yayıncılık, 2020.

er- Râzi, Fahreddin, “*Mefâtihu'l-Gayb*”, İstanbul, Huzur yayınevi, 2020.

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, “*el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kurân*”,
Daru'l-Kütübi'l-Mısrıyye, Kâhire, 1964

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, “*el-Câmî li-ahkâmi'l-Kur'ân*”,
çev. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Buruc Yayınları, 2001),11/296.

Gül, Ali Rıza- Karataş, Ali, “*Tefsir Usûlü*”, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 193

Haydar, Ali, “*Osmanlıca Usûl-ü Fıkıh Dersleri*”, Furkan Kitabevi, İstanbul, 1998

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükrim, “*Lisânü'l-Arab*”, Dâru'l- Hadis, Kâhire, H/1423

İbn Kesir, Ebu'l-Fida, Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner,
(İstanbul: Çağrı Yayınları 2009), 10/5194.

Karadaş, Çağfer, “*Ali el-Kârî'nin Hayatı, Selef Akîdesine Dönüş Çabası ve Eserleri*”, Uludağ

Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dergisi, 5/5, (1993), 288.

Kabakçılı Osman, “*Nur suresi 35. Ayet bağlamında Müteşâbih kavramının sınırları açısından analizi*”, Kars, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2021

Karaman Hayreddin “*Kurân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîri*”, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020

Topaloğlu Bekir, “Mekr”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/580.

Topaloğlu Bekir, “Nûr”, Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/243.

Uludağ Süleyman, “Kabz”, Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/526.

Ünal Harun, “Ali el-Kârî'nin Vahdet-i Vücûd Risalesi”, İstanbul, Süleymaniye Vakfı, 2013

Uludağ Süleyman, Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/44

Yavuz Yusuf Şevki, “İstivâ” Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi”, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/404.

Yavuz Yusuf Şevki, “Yed”, Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/375.

Yazır, Elmalılı, Muhammed Hamdi, “*Hak Dini Kur'ân Dili*”, İstanbul, 1960

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	YUSUF GÜL
Yabancı Dili	
Orcid Numarası	0009-0007-4355-9671
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10584040
Lise	AÇIKÖĞRETİM LİSESİ
Lisans	Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat (İlitam) Eskişehir Üniversitesi İşletme Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı
Mesleki Deneyim	Özel İsalet OrtaOkulu, Dinkültürü Öğretmenliği, Özel Ferhan Sultan Anaokulu Kurum Yöneticiliği (Müdür)
Akademik Çalışmalar	